

XV!

ANY IV

nº 16

Tardor 1990

REVISTA COMARCAL
DELS PORTS

Ajut 225,- pts.

INDEI

NOMINE ANTI

Patet cunctis Quod Nos Carolus Dei Gratia Rex Castellae...

**A 300 ANYS DE LA
(1697 - 1997)
INDEPENDÈNCIA**

D'ALDEES DE MORELLA A VILES REIALS

SUMARI

La Mata. Aplec 1990

La Mata. Aplec 1990

Dansa guerrera de Tadolella.
La Mata. Aplec. Juliol 90

EDITORIAL	3
COMARCA	
– Extraordinari Concert de la Banda Primitiva de Lliria a Vilafranca	4
– Concessió de beques d'AMYC	4
– Acord entre l'Ajuntament de Morella i U.G.T.	4
– Morella	5
– Ares	5
– Castellfort	5
– Cincorres	5
– El Forcall	5
– Portell	5
– Una televisió sense importància	6
– TVV-TV3: els hauria de caure la cara de vergonya	6
MONOGRÀFIC	
– III Centenari 1691-1991 d'aldees de Morella, a Viles Reials	8
MÓN	
– Un subscriptor morellà d'Au! a Papua - 90	20
ORELLA ESCRIVANA	21
Recuperem el nostre Patrimoni	22
BÚSTIA	26
PUBLICACIONS	
Lluny d'Obaba	26
CREACIÓ	
Vallivana (VII)	27
ECOLOGIA	
Un recolzament «històric» a aquells pobles que lluiten contra la contaminació produïda per la Central d'Andorra	29
OPINIÓ	
Morella i les Forces Armades	30
EL CAMP	31
TRADICIONS POPULARS	32

Equip de redacció: Carme Segura (Cincorres), Narcisa Rambla (El Forcall), Ramon Bel i Bartomeu Messeguer (Herbers), Josep Maria Zapater (La Mata), José Bordás –esports–, Ernest Querol, Jesus Sangüesa (Morella), Emili Vinassa (Portell), Manuel Clemente, Quico Blasco (Sorita), Josep Mameu Falcó (Vilafranca).

Fotografia: Grup de Fotografia de Morella i Salvador Rabaza.

Portada: Privilegi de Vila reial. 1ª pàgina: Arxiu de la Mata (1691). Fotos Jordi Gumà. Contraportada: Signatura autògrafa del rei, en el mateix document.

Dibuixant: Jesus Ortí.

Correcció lingüística: Josefina Borràs, Ernest Querol.

Col·laboradors: Tots els que vulguen escriure.

Administració: Carles Ripollès, Rafael Prats.

Distribució: Joan Carles Marcobal.

Edite: L'Associació Cultural i Comissió de Normalització Lingüística dels Ports. Correspondència a l'Apartat de Correus n° 18. 12300 Morella.

C.I.F.: G 12080636. – **Imprimeix:** Jordi Dassoy Curcellé. – **Dipòsit Legal:** B. 20.594-1987.

Editorial

Quan falten molts pocs mesos perquè es complen 300 anys del pas d'aldees dependents de Morella a viles de ple dret dels municipis de la nostra comarca (febrer del 1991) ens trobem amb l'interrogant de com cal celebrar el fet.

D'exemples de celebracions en tenim de pròxims, aquelles que volen que commemorem ens les refreguen constantment, de cap manera no les podem oblidar, hauriem de ser totalment amnèsics, i vés quina casualitat que cap d'elles ens interesse! Per a les que no cal commemorar no s'ha de fer res, només mantenir-nos en la ignorància que ens han proporcionat i que va des de l'analfabetisme en la nostra pròpia llengua fins al desconeixement més absolut de la nostra història. De celebració de tràmit n'hem tingut un bon exemple amb els 750 anys de ser valencians –ja en vam parlar ací–, més recentment la ciutat d'Alacant feu una celebració espolsant-se tot el que de valenciana podie tindre, la cirereta va ser el seu alcalde provant dir una frase en valencià per la televisió com si ho haguere de fer en japonès. Lamentable! I és la mateixa cabriola que els llarguissims preparatius per celebrar un genocidi com si haguere estat una trobada de cultures (més bé és una topada!)

Ara i ací ens trobem que, com a contrast, de preparatius, no n'hi ha massa. I ens podem preguntar per la dimensió que haurien de tindre els actes. Proposem dues lectures dels esdeveniments històrics. D'una banda creem que és una bona oportunitat per esborrar simbòlicament les antigues friccions, i la celebració ha de tindre el sentit contrari al del 1691 quan es festajave durant una setmana a cada poble el fet de no haver de patir el jou de Morella. En l'actualitat, la ciutat que va tindre tots els privilegis i que va causar tots els problemes, de cap manera s'ha d'excloure ni l'han d'excloure. Caldrie fomentar una celebració conjunta, com a inici d'un treball unificat per afrontar els problemes que ens afecten a tots.

La resta de pobles han de vore que des de llavors han pogut autogovernar-se, ser independents, i ara, com a moment superador de tensions passades, decideixen lliurement col·laborar en actes festius i en organitzacions comarcals.

D'una altra banda la metàfora política més extensa és evident. Des de la subjugació a un poder que ens porta a un carreró sense eixida no es pot fer res. Només des d'un plànol d'igualtat es pot parlar lliurement.

Per la nostra part, com a Associació Cultural dels Ports, hem volgut donar a conèixer els esdeveniments històrics als lectors de la nostra revista a través d'un monogràfic dedicat al tema. Però volem que tots els habitants de la comarca puguen llegir-ho, per això editarem un opuscle que es repartirà gratuïtament a totes les cases de tots els pobles. Segur que des del coneixement del passat podrem encaminar millor el futur, tant el més immediat com al què feem referència amb la metàfora.

NOTES:

1a. Quan l'exèrcit d'Irak manat pel seu líder carismàtic Saddam Hussein, va destrossar a milers de persones del poble Kurd, envaint la seua terra i utilitzant les esgarriadores armes químiques com el **gas mostassa**, els estats occidentals i poderosos, i entre ells Espanya, no es van esgarrar les vestidures com ara han fet davant la invasió –condennable– de Kuwait.

El poble Kurd, és un poble pobre; Kuwait –on encara existeix la pena de mort per penjament– és un poble ric, molt ric i amb petroli, element bàsic perquè el nostre món funcione.

La revista AU! amb tota la seua petitesa, condemna la invasió i l'anexionament del Kuwait per l'exèrcit de l'Irak, però també condemna i lamenta la hipocresia de tots els estats poderosos units per una dubtosa moralitat.

2a. Al número anterior, a la pàgina 18, per un error de muntatge van aparèixer els paràgrafs desordenats. Confio que els meus lectors tingueren l'habilitat de recompondre el trencaclosques. Ja que no tinc secció de passatemps es devien distraure-vos.

JOVENIVOL
moda

BLASCO DE ALAGON, 41
Tel. 90710 MORELLA

TEJIDOS Viñals

Segura Barreda, 1
San Nicolás, 22 - Tel. 16 00 63 - MORELLA (Castellón)

COMARCA

Extraordinari Concert de la Banda Primitiva de Lliria a Vilafranca

Amb motiu de les Festes Majors de Vilafranca, el passat 15 d'agost, amb una hora de retard a l'anunciada al programa i, per tant, sense l'esperada cercavila, a la Plaça de Bous, va tenir lloc un concert de la Banda Primitiva de Lliria dirigida pel Mte. Jaime Belda Cantavella.

En la primera part interpretà el preludi del tercer acte de **Lohengrin** (R. Wagner) i les obertures **La italiana en Argel** (G. Rossini) i **Las alegres comadres de Windsor** (O. Nicolai). La segona, s'inicià amb la suite, en sis temps, **Hary Janos** (Z. Kodaly), seguida de **Maria-Anna** (P. Artola), bellíssim i breu poema simfònic descriptiu basat en l'albada de Vilafranca.

A continuació el Mte. Belda dirigint-se a l'auditori i agraint les carinyoses ovacions que el públic tributà a l'agrupació, oferí, de propina, dues obres fora de programa, els pasdobles: **Perfecto Artola** (D. Artola) i **La Primitiva** (Y. Penders).

Amb la interpretació de l'**Himne de Vilafranca**, acollit amb grans aplaudiments pel públic, que ocupava poc més de mitja plaça, dret, conclougué el concert que fou llargament aplaudit obligant al director a saludar diverses vegades.

La banda ben conduïda i conjunta, amb excel·lent pastositat de so i extraordinaris solistes, malgrat actuar en un recinte obert, estigué a un gran nivell artístic i brodà la música deixant gran sabor i millor record, si cap més, a través de les composicions específicament per a banda, les quals estigueren interpretades d'una manera autènticament magistral.

Tot fou jutjat així pel nombrosíssim auditori i els molts aficionats forasters que a Vilafranca acudiren per presenciar aquest esdeveniment i testimoniar d'aquesta manera la gran qualitat i fama, guanyada a pols, per la decana de les bandes civils d'Espanya.

Concessió de Beques d'AMYC

A la ciutat de Morella, i a les 20 hores del dia 9 d'agost de 1990 es va reunir el jurat que havia de destriar la concessió de BEQUES ESTUDI 90 patrocinades per la Associació d'Amics de Morella i Comarca constituït per les següents persones:

- PRESIDENT: Dr. en Manuel Grau Monserrat. Catedràtic. Professor titular de la Universitat de Barcelona.

- VOCALS: En Rogeli Tena Monforte. Alcalde de Vilafranca. Diputat provincial.

En Josep Segura Sales. Regidor de Cultura de l'Ajuntament de Morella.

En Ramón Pascual Llorca. Representant de la Generalitat Valenciana.

Dr. en Sergio Beser Ortí. Catedràtic de la Universitat Autònoma de Barcelona.

Dr. en Ernesto Molina Andreu. Cap del Departament d'Anàlisi Clínic de l'Hospital Dr. Pesset de València.

- SECRETARI: En Salvador Ortí Aguilar. Professor d'E.G.B.. Director del Col·legi Públic Mare de Déu de Vallivana de Morella.

Vistes i estudiades les corresponents instàncies el Jurat arriba als següents acords:

1r.- Concedir la Beca-Estudi patrocinada pel Molt Il·lustre Ajuntament de Morella, dotada amb 50.000 Pessetes al projecte de treball ITINERARIS DEL TERME DE MORELLA (AMB XIVA I ORTELLS) del que és autor en Jesús Sangüesa Ortí.

2n.- Atorgar la Beca-Estudi patrocinada pel Il·lustre Ajuntament de Vilafranca dotada amb 25.000 Pessetes al projecte de Treball titolat LA VIDA MATERIAL A TRAVÉS DE LOS INVENTARIOS POST MORTEM: EL CASO DE LA CIUDAD DE VILAFRANCA DURANTE EL SIGLO XVII. del que són autors na Pilar Bermejo Sánchez, Javier García Belmonte i Manuel Nebot Granell.

3r.- Deixar d'adjudicar la Beca-Estudi "Francesc Ripollés Monserrat".

4r.- Concedir la Beca-Estudi patrocinada per un morellà anònim i dotada amb 50.000 pessetes al projecte de treball titolat: APORTACIONES A LA ARQUEOLOGIA DE LOS PORTS. HALLAZGOS Y YACIMIENTOS ARQUEOLOGICOS INEDITOS DEL TERMINO MUNICIPAL DE MORELLA, del que és autor en Joaquim Andrés Bosch.

5è.- El jurat acorde per unanimitat dividir la Beca-Estudi "Antonio Ferrer-Trinidad Sabater" dotada amb 100.000 pessetes en dos de 50.000 i concedir-les als treballs: DESCRIPCIÓ FÍSICA I ECONÒMICA DE LA COMARCA DELS PORTS, del que és autor el Grup d'Estudis dels Ports i MASOVEROS I LABRADORES ALS PORTS DE MORELLA del que és autor En Manuel Beser Bail.

6è.- Adjudicar la Beca-Estudi "Mn. Manuel Milián Boix" al projecte de treball titolat: JOAQUIM SALVADOR I BENEDICTO (1827-1896) I EL SEU CATÀLEG D'ETNOBOTÀNICA DELS TERMES DE VILAFRANCA, CASTELLFORT, PORTELL, ARES I BENASSAL (1866) del que és autor en Rafael Monferrer i Guardiola.

El jurat lamenta no poder concedir la Beca-Estudi patrocinada per una persona anònima dotada amb 30.000 pessetes sobre un tema de Vallibona per no haver-se presentat cap sol·licitud.

I per a què conste, als efectes escaients, signen la present acta a les 22'30 del dia de la data.

EL SECRETARI

VIST I PLAU
EL PRESIDENT

Acord entre l'Ajuntament de Morella i U.G.T.

Aquestes dues entitats han adquirit un compromís per crear una Escola Taller de Morella per tal de fer-se càrrec de restaurar el castell i les murades d'aquest poble.

MORELLA

Festival de Música

Del 7 al 14 d'agost a l'Arxiprestal de Morella es va celebrar el VIII Festival de Música de Morella.

El Festival es va encetar amb "La Camareta de l'Auxerrois" de París i va continuar amb concerts d'orgue, guitarra i d'altres conjunts instrumentals i vocals que van interpretar peces de Cabanilles, J.B. Bach, Talemann, Haendel, Vivaldi, Tàrrega,...

Per tancar aquesta magnífica celebració cultural, la Sinfonietta Búlgara va clausurar el Festival.

L'assistència del nombrós públic va ser un any més notable, donant per tant suport a la qualitat artística que aquest any ha mostrat el Festival de Música de Morella.

Fira d'antiguitats de Morella

Amb l'exposició a l'antiga església dels Escolapis de peces antigues (mobles, objectors d'art, pintura, ceràmica...) del 3 al 12 d'agost es va celebrar la I Fira d'Antiguitats de Morella. Aquesta mostra va estar visitada per un nombrós públic tant del poble com de visitants.

FIRA DE MORELLA

Un any més l'aigua va tornar a ser la protagonista de la Fira de Morella. No obstant i a pesar de la inclemència del temps la participació tant d'expositors com de visitants va ser important.

L'organització, una vegada més, va mostrar el seu bon quefer i a pesar de les dificultats, la gent va poder disfrutar de vore les diverses exposicions de maquinària i animals.

PLA GENERAL D'URBANISME; UN AGOST POLÈMIC

Durant la primera setmana del mes d'agost, l'Ajuntament de Morella, l'ex-directora d'Urbanisme, Blanca Blanquer, i el grup municipal socialista, van aparèixer repetidament a les planes dels diaris per una denúncia feta per l'ajuntament morellà a Blanca Blanquer per "Obstrucció" a la modificació del Pla General.

Segons l'alcalde de Morella, José Vives, "la Directora se negó a modificar el proyecto y también negó la venia para que los técnicos municipales adecuaran el plan a los intereses morellanos".

L'ex-directora general d'Urbanisme que està d'acord en què s'investigue a les Corts el P.G.M.O.U. perquè es clarifiqui, afirma que "tras acabar el Plan se dejó un plazo de alegaciones, el P.P. no intentó presentar ninguna hasta más de un año de finalizar este plazo".

El P.S.O.E. de Morella considera que l'alcalde de Morella "Durante tres años, ha dejado podrir la situación, haciendo caso omiso a la necesidad de planteamiento urbanístico y ha dejado perder inversiones fundamentales para el futuro de Morella como el polígono industrial o la construcción de viviendas".

ARES

750 Aniversari de la Carta Poble

Amb l'assistència de nombroses autoritats, el 17 d'agost passat el poble d'Ares va celebrar el 750 aniversari del naixement del poble valencià i de la seua Carta Poble. Va ser un dia festiu i entre els actes cal destacar el descobriment d'un monument al Rei en Jaume I.

Cal dir—fent història—que Ares va ser el primer castell conquerit pel Rei Jaume i a partir d'aquest va començar la conquesta del País Valencià.

CASTELLFORT

Com tots els pobles de la nostra comarca, també Castellfort ha celebrat a finals d'agost les seues festes patronals dedicades a Sant Roc i la Mare de Déu de la Font; dins de les festes se celebren un acte que mereix ser conegut.

Al poble es diu popularment "La festa del RAIMET", és la festa anual de la Confreria de Sant Antoni, que segons un document conservat a l'Arxiu Parroquial, té els seus orígens l'any 1388.

La festa consisteix en el següent: el diumenge de festes es reuneixen els confreres al local de "La Confreria", allí el Rector inscriu als nous confreres, després llegeix el nom dels nous inscrits davant de tots, a continuació es rese un Respons pels confreres difunts, després es beneeix uns panets i raïm que es reparteix a tots els presents i en un clima alegre i fraternal es mengen el pa i el raïmet.

Segons la tradició els apuntats a la Confreria, no moriran de "Rayo" i sols poden ser confreres els hòmens.

La finalitat de la Confreria, segons els estatuts conservats a la parròquia, era l'assistència digna als difunts pobres.

CINCTORRES

Jornades Culturals a Cincorres

Del 24 al 27 del passat més d'agost van tindre lloc a Cincorres unes Jornades Culturals amb temes d'una vigent actualitat.

Les conferències i xarrades van ser les següents:

— Dia 24 d'agost: "L'agressió al medi ambient". Aquesta xarrada va estar reforçada per la pel·lícula "La Contaminació de la Tèrmica d'Andorra als Ports" del Grup Ecologista de Vilafranca.

— Dia 25 d'agost: "Pacifisme i militarisme".

— Dia 26 d'agost: recital poètic pel grup "Espinela".

— Dia 27 d'agost: xarrada sobre el tema "Cal que les dones ens agrupem?"

EL FORCALL

Novament haurem de canviar i girar les antenes de les televisions. Ara s'instal·larà el repetidor a la mola de la vila; allí, just al costat de la famosa potada del cavall de Santiago, que, segons diuen, es va quedar marcada quan aquest famós cavall va pegar un bot des de sant Pere de la mola de Roc (o des de la mola de Cosme, que no es posen massa d'acord les diverses fonts).

Per poder arribar bé, s'ha fet una pista que empalmant per la de les solanes trenca cap a la mola i arriba fins a dalt, esperem que hi hage definitivament èxit i puguem agarrar amb nitidesa com més canals, millor.

PORTELL

Luisa Camañes Monserrate, una inquieta portellana, ha escrit un llibre interessant sobre Portell; el títol: Portell. Usos i Costums des del S. XIX al XX.

El llibre reflexe molt fidelment la vida del poble d'aquest segle, fent una descripció amb senzillesa i fidelitat del treball, la indústria, l'ensenyament, la sanitat, els masos, les festes, etc. del Portell dels darrers cent anys.

El llibre no pretén cap tipus d'investigació històrica, l'autora ha posat per escrit la vida, en la major part experiències viscudes per ella mateixa.

És clar que als qui més interesse el llibre és als de Portell, però també per tots aquells interessats en els nostres pobles i el seu passat.

A continuació reproduïm dos editorials de la revista «El temps» referits a la televisió valenciana. Són respectivament del 17 de setembre i del 8 d'octubre d'enguany.

TVV-TV3: els hauria de caure la cara de vergonya

Ara fa poc més d'un any, per ordre governativa, quedava prohibida la recepció de TV3 al País Valencià. No és ara cas de tornar a explicar la història d'aquelles setmanes, de les protestes multitudinàries, de la reacció de tots els estaments socials, de les gestions oficials i dels esforços fets per tal de superar precàriament el precintat dels repetidors. Menys encara, de recordar les amenaces del govern, els sofismes, les falses raons, les promeses buides o les multes de molts milions. Tot, perquè una part important de la societat valenciana veia, i volia seguir veient, una altra televisió en la seua llengua. I tota la reacció oficial per fer això impossible.

El tema de fons no era, i no és, l'obsessió del govern per voler aplicar inflexiblement una legislació insuficient, inadaptada a la realitat, vella i passada. Això és l'excusa. La raó de tanta obcecació per part del govern del PSOE era, i és encara, impedir (fins on poden), o com a mínim no permetre, que els valencians puguen veure la Televisió de Catalunya. Els valencians podran veure qualsevol televisió "nacional o estrangera", però no la catalana. Aquest és el principi, i no n'hi ha d'altre.

Per celebrar l'aniversari de tan glorirosa acció repressiva –i de tan clara transparència ideològica–, la direcció de TVV ha llançat la seua campanya de

reducció i degradació del català en la seua programació. Però no era prou. El govern, i el PSOE en bloc, han tingut l'ocasió de reblar el clau, i amb tota la força d'una sessió plenària del Senat.

Fa alguns mesos, Iniciativa per Catalunya (IU-IC), va presentar al Senat una moció en la qual demanava al govern la retirada de les multes imposades a Acció Cultural del País Valencià, i la retirada de tots els impediments per a la recepció mútua de les televisions autonòmiques respectives. Era una proposta raonable, que tots els grups de la cambra estaven disposats a donar suport. Per fer-la encara més digerible, IC va retirar el punt on demanava la supressió de les multes. Tan raonable era la proposta que, els dies anteriors a la sessió, IC va arribar a pactar un text de compromís amb els senadors valencians

i catalans del mateix PSOE. Text on el punt central era la sol·licitud al govern de "suprimir els obstacles que impedeixen la recepció" dels respectius canals autonòmics. Això, evidentment, en l'esperit d'una progressiva reciprocitat (ja iniciada de fet), etcètera.

Però abans de la sessió, els senadors socialistes valencians i catalans van rebre les ordres de l'autoritat corresponent: l'ordre de votar en contra del mateix text que havien consensuat. En la reunió on

van rebre les consignes de l'autoritat governativa, hi havia un vell conegut: el Sr. Javier Nadal Ariño, director general al Ministeri de Transports i Comunicacions. El criteri del qual –i el que transmetia– tingué més pes que el dels senadors elegits pel poble. En les proximitats, casualment, hi havia el president de la Generalitat valenciana que, casualment, aquell dia era a Madrid. Impressionats per tanta autoritat, els senadors socialistes valencians i catalans van renunciar a cap idea pròpia.

En la sessió plenària, IU-IC va presentar la moció. Tots els grups parlamentaris la van defensar, amb diferents interessos o raons (tots: Grup Mixt, CDS, PP, CiU, PNB). I el PSOE s'hi va oposar. Clarament i explícitament, i per tant amb ordres clares de votar en contra. La proposició, per tant, tan discreta i raonable havia de fracassar. L'autoritat és l'autoritat, que és més que la raó, i els senadors del PSOE van votar en contra. Inclosos els senadors valencians, i inclosos els senadors catalans. Consta en acta. Que conste en acta també, en honor i descàrrec seu, l'absència meditada del senador Alfons Cucó, i el vot en contra del senador Francesc Ferrer.

Arribats en aquest punt, sobra ja qualsevol altra consideració.

Una televisió sense importància

"Coses sense importància". Això són per al representant parlamentari del PSOE, els temes i problemes de TVV. "Coses sense importància" són, per al govern valencià i els partits que en aquest camp li donen suport (el propi, i la dreta en bloc), la deplorable imatge pública de la Televisió Valenciana, el descens del nivell qualitatiu de gran part de la programació fins a límits intolerables, les pel·lícules barates, els serials penosos i gastats, els *shows* d'infima

categoria... i especialment sense importància el constant increment del castellà en els programes i hores de més audiència.

Tan poca importància té, per al PSOE, UV o PP, la Televisió dels valencians (deu ser perquè les úniques realment importants són les espanyoles, públiques o privades) que han deixat Canal 9-TV amb el pressupost més baix de totes les televisions autonòmiques: 5.000 milions, contra 18.000 de TV3, per posar un

exemple. Per a la Generalitat valenciana –govern i Corts alhora– no té importància l'incompliment sistemàtic i premeditat dels principis que explícitament van aprovar en la llei de creació de la RTVV. Ací no ha existit, des del primer moment, cap voluntat de fer una televisió realment valenciana i al servei de la societat valenciana. Només hi ha hagut, de mala gana, la decisió tardana, lenta i obligada de fer una televisió. Una televisió qualsevol, una més, sense un model

propí, sense objectius culturals, cívics o lingüístics. Com si tot això no tinguera efectivament cap importància.

Llavors, l'alta direcció està al servei de la ideologia del poder polític que la nomena (PSOE) o li dona suport (PP, UV). Una ideologia nacionalment espanyola, banalitzadora de tot allò que és més profundament valencià, disposada a cobrir els estrats més baixos de la demanda (i només aquests), impregnada fins al moll de l'os de criteris comercials i publicitaris. Només això, aquesta base ideològica no explícita, però real, explica el plantejament i evolució de la TVV. Una base ideològica radicalment reaccionària, i profundament d'esquena a la pròpia societat, al país, cultura i llengua que hauria de servir. La vergonya pública de la programació d'estiu, i de la propaganda que se'n va fer ("morbo y sexo" i "Levante feliz"), no s'explica

d'una altra manera que sobre la base d'una ideologia així. I tampoc s'explica d'una altra manera la progressió, còmoda i barata, del castellà en els programes de major audiència; més del 88% del temps dels llargs metratges, en castellà; el 74% dels serials, el 57% dels documentals; i en conjunt prop del 70% de la producció amb doblatge. Més, pràcticament, tota la publicitat.

Només un menyspreu total a l'idioma, a la cultura pròpia (inexistent en TVV), i al mateix País Valencià, explica aquesta progressiva marginalització del català a TVV, i l'intent de convertir el poc que hi queda en una mena de dialecte televisiu, farcit de barbarismes, empobrit i degradat. Els espais de dignitat que encara se salven a TVV, malgrat pressions i amenaces, són un homenatge quotidià als redactors, locutors i tants altres treballadors de la casa que han actuat i actuen d'una manera exemplar.

Dir que la ideologia subjacent, i sovint expressa, de TVV és profundament reaccionària, no és doncs cap afirmació gratuïta. Dir que està d'esquena a qualsevol idea de País Valencià cívicament, nacionalment, culturalment i lingüísticament normal, tampoc és gratuït. Els fets són els fets. I les declaracions dels polítics, els confirmen: hi ha en marxa un model de televisió que té el suport creixent de la dreta ideològica i política (siga *Las provincias*, els *blaveros* o el PP). I que fins ara no ha provocat cap reacció, cap crítica, cap retirada de confiança –abans al contrari– dels responsables directes i indirectes, per inspiració, acció i omisió, de la Televisió Valenciana: el PSOE, els seus representants, la direcció designada per ells. Deu ser que per al mateix govern valencià, i per al seu president, és també un tema sense importància.

**CAJA RURAL PROVINCIAL
DE CASTELLON**

Su caja fuerte

MONOGRÀFIC

Castellfort La Mata
Cati Olocau del Rei
Cinctorres Portell
El Forcall Vallibona
 Vilafranca

III Centenari 1691 - 1991

d'Aldees de Morella, a Viles Reials

per J. Eixarch Frasnó

1.- INTRODUCCIÓ

Felicitem la Direcció de AU! per haver-se decidit a dedicar un número monogràfic a un tema que, amb tota seguretat, interessarà el lector, la major part vinculats, per sang lligams, a aquestes terres dels Ports.

Falte poc temps per complir-se el Tricentenari d'un fet històric de significació i conseqüències transcendents. Un 9 de febrer de 1691, Carles II signava a Madrid el decret de separació "in totum", és a dir, en la jurisdicció, govern i contribució, de Morella, de les nou aldees. Al mateix temps, les convertia en Viles reials. Esdeveniment que necessàriament ha d'interessar tota la comarca: a Morella, com a cap i senyora de la poderosa Comunitat que formava "el Castell e termen generals de la Vila", amb la separació, considerablement minvada; a les noves Viles que, per fi, arriben a la majoria d'edat i es converteixen en municipis autònoms amb tots els òrgans de govern i de justícia corresponents: a les 17 poblacions restants, sotmeses encara a la metròpoli i, al mateix temps, la major part, al senyoriu de "Cavallers e Ordens", perquè veuen apropar-se l'hora del seu alliberament.

Per això creiem que l'efemèrides mereix una commemoració festiva i digna; i fore la millor ocasió per divulgar la història de quatre segles i mig de convivència, moltes vegades pacífica, altres borrascosa i tibant i fins i tot, d'obert enfrontament.

L'ideal fore que participara també la ciutat de Morella, com a protagonista de sempre. Perquè, si bé el Centenari recorda un fet que pogué minvar la grandesa, puixança, prestigi i influència de què gaudia, com a primera Vila del Regne, haura de ser-li, com a mare, motiu de satisfacció i orgull, vore a nou de ses filles, majors de edat, emancipades i preparades per començar un estat i vida independent.

El tema, quatre segles i mig d'història de la nostra Comarca, daria matèria més que suficient per l'elaboració d'una excel·lent tesi doctoral. És d'una riquesa, contingut i complexitat tals que mereixeria ser tractat per tot un equip d'estudiosos comarcals, especialistes en cadascuna de les múltiples facetes que pot presentar: en el camp polític, religiós, social, econòmic, jurídic, artístic, cultural...

Difícil "papeleta" la meua. I no precisament per manca de documentació i estudi; perquè 20 anys llargs, treballant, a temporades, a diferents arxius, a la recerca del pergami o escrit que es refereix al tema, després d'haver consultat l'escassa bibliografia existent, m'han proporcionat material abundant i de qualitat.

La meua tasca, doncs, es limitarà a donar una síntesi del que es podria dir sobre el fet de la independència de les nou aldees de Morella; i hauria de concretar-se al segle XVII, que és quan es va produir.

2.- ORIGEN I ANTIGUITAT DE LA COMUNITAT

Però, si volem entendre'l bé i valorar-lo degudament, hem de començar pel segle XIII, quan la conquesta de Morella pel noble aragonés, Blasc d'Alagó, que li donà la primera Carta-pobla, el 17 d'abril de 1233, a fur de Sepúlveda i Extremadura, un fur castellà que ja estava vigent en poblacions com Terol, Albarrací, Calataiud, Mosterola, per citar les més importants, organitzades cadascuna d'elles en Comunitat. Cosa que ens fa pensar que la nostra Comarca aleshores era considerada com a prolongació de l'Extremadura aragonesa, fronterera amb els moros (que això vol dir la paraula Extremadura).

L'autor del monogràfic:
JOSEP EIXARCH FRASNO

Recordem per altra part, que els anys 1157, 1194 i 1209, les nostres terres quedaven incloses dintre els límits d'Alcanyis, Camarón (lloc desaparegut, possiblement situat entre Mas de les Mates, Aiguaviva i la Ginebrosa) i Monroig, com ho fan constar les seues respectives Cartes-pobles. No és estrany, doncs, que en Blasc d'Alagó donés a Morella i son terme general l'organització pròpia de les Comunitats, ben nombroses a terres castellanes així com aragoneses. Val la pena remarcar-ho; els topònims-fites que ens donen les esmentades cartes-pobles, si bé escrits de diferent manera a avui, ens podrien servir encara per resseguir i confirmar els termes de la nostra Comarca.

Com remarca J. M. Lacarra, "el fuero de Sepúlveda recoge el derecho de frontera y ofrece a los hombres, que acuden a las nuevas pueblas, la extinción total de las obligaciones creadas por la comisión de un delito. El sistema de organización establecido en estos fueros se basa en una villa matriz —en nuestro caso, Morella— y una serie de lugares que tienen el carácter de sufragáneos respecto de aquella". Notem que és el primer i únic cas en què es done aquest tipus d'organització en tot el Regne de València.

L'antiguitat de la Comunitat morellana la veiem confirmada per testimonis d'autors com Beuter i Escolano: "**desde el tiempo de los Romanos hasta la Conquista, aún en tiempos de Moros y hasta hoy, la hallamos con el distrito de su contribución general**".

Original, suggestiva i adient ens sembla la hipòtesi que ens presenta el jove arqueòleg, Ferran Arasa, en parlar de Lesera, un municipi romà, ubicat a la Moleta dels Frares (el Forcall): "...la seua desaparició, al segle III, com a entitat municipal, tot i que podria haver perdurat un hàbitat residual ... aquesta primerenca desaparició pogué ser també la causa de l'auge d'un altre jaciment de singulars característiques, el Castell de Morella, que ja a l'Alta Edat Mitjana degué assolir un cert paper predominant, que es confirma a la baixa època musulmana, quan apareix com a cap d'un gran territori, allò que avui és la Comarca dels ports, potser hereu de l'antic territori municipal de Lesera".

A la mort d'en Blasc d'Alagó, Morella i son terme general passaren a la Corona, segons pacte fet entre aquells i Jaume I, qui confirmà la Carta de població donada pel d'Alagó, sense fer ja cap menció del Fur de Sepúlveda, perquè ja estava naixent el nou Regne de València, al qual seria incorporada Morella. Això sí, acceptava, com a bon polític, l'organització donada per en Blasc d'una Comunitat poderosa, presidida per Morella, castell inexpugnable i antemural, situat en la confluència dels tres regnes: Aragó, Catalunya i València; envoltat a més, per totes parts, per terres dominades per les influents Ordes militars: de l'Hospital i el Temple, després Montesa; el Maestrat, Ares, Mosquerola, Cantavella, Castellot i Alcanyis (aquesta, de l'Orde de Calatrava). Aquesta és l'única explicació perquè els reis sempre van afavorir i "mimar" Morella.

3.- ESTRUCTURA TERRITORIAL DE LA COMUNITAT

24 pobles formaven la Comunitat, quan la conquesta, ocupant una superfície de 1.098 Km., tot i no figurant els termes d'Olocau, annexada a Morella l'any 1287 i els de Vilafranca, incorporada l'any 1303. Alguns, com es podrà veure al mapa adjunt, eren considerats com aldees, altres com a carrers i altres com a llocs de senyoriu, eclesiàstic o civil, i per, sobre de tots, Morella, que hi exercia el govern, l'administració i la justícia.

Cronologia

- 17 d'abril de 1233: Blasc d'Alagó done la 1a. carta pobla a Morella a fur de Sepúlveda i Extremadura.

- Jaume I confirme la carta de població sense fer menció a l'esmentat fur.

- Els reis afavoreixen Morella com a cap estratègic d'una comunitat situada en la confluència de tres regnes i envoltada per tot arreu per les ordes militars de l'Hospital i el Temple (després Montesa).

- Els 26 nuclis de població són considerats aldees, carrers, llocs de senyoriu eclesiàstic o militar.

- Morella exerceix el govern, l'administració i la justícia.

- A finals del s. XIII s'inicien les protestes.

- Del 1327 al 1387 (regnats d'Alfons el Benigne i de Pere el Cerimoniós) forta crisi de relacions entre la vila i les **aldees**: demanen intervenir en la imposició i repartiment de les contribucions i en tots els afers que els afectaven.

- 1330: Elionor de Castella afavoreix les **Aldees** amb 4 disposicions.

- 1358: Primera independència.

- 1361: Sentència Arbitral entre vila i **aldees**.

- 1367: L'infant Joan (fill de Pere el Cerimoniós) dicte a Pina sentència "per posar en estament la vila de Morella e lo loch del Forcall".

- 1368: els morellans han de pagar 11.000 sous al Forcall per haver cremat vinyes i arbres fruiters.

- 1369:

- revocació de la independència.
- fixació de les atribucions dels lloctinents de justícia de les *aldees*.

- 1389: Joan I promulga a Monçó la sentència més sàvia i completa.

- Les *aldees* lluiten al bàndol contrari a Morella:

- 1410-1412: a favor del comte d'Urgell

segona MEITAT del XV a favor del príncep de Viana

primer terç del XVI, les Germanies, contra l'emperador Carles

- 1545: el Forcall té batlle amb privilegi del rei.

- 1582: Sorita inicia un plet contra Morella que durarà 67 anys (amb més de 12.000 fulls i que va ser 20 vegades conclòs, però desacordat per Morella).

- 1587, 1601, 1612: Cinctorres i el Forcall sol·liciten ser viles.

- 1648: Morella evita la publicació del privilegi de passar a ser viles ja signat pel rei.

- 1649: es torna a sol·licitar ser viles.

- 1671: els síndics de les *aldees* es reuneixen a Benassal i sol·liciten novament la gràcia, però torna a ser infructuosa. Morella pretén fins i tot fer pagar les despeses del seu síndic a Madrid.

- 1690: Reunió de les *aldees* a Ntra. Sra. de la Font de Castellfort i a Cinctorres.

- 1691: les *aldees* són novament representades pel notari vilafranquí Joan Batiste Penarroja. Dipositen 1.840 lliures a València.

El 9 de febrer Carles II firma el Privilegi.

Les ja viles celebren una setmana de festa a cadascuna d'elles.

4.- COMENCEN LES TENSIONS I DESAVINENCES

Morella, com a cap i senyora de tan estensos territoris, deuria cometre abusos en tots els terrenys, sobretot en la imposició arbitrària dels impostos en les despeses comuns, en l'exercici de la justícia... Les aldees per altra banda, creixien en població i poder econòmic. Per això no és estrany que ben prompte se manifestés la protesta, ja a finals del s. XIII; si bé la crisi forta de relacions entre Vila i Aldees s'esdevingué al s. XIV, sobretot, en els regnats d'Alfons IV (a. 1327-1336) i Pere IV, el Cerimoniós o el Punyalef (a. 1336-1387).

Demaven les aldees poder intervenir en la imposició i repartiment de les càrregues o contribucions, reials i comunals, així com en les despeses comunes; que cadascuna pogués enviar un síndic que, juntament amb els de la Vila, poguessen participar, amb veu i vot, en canviar o donar nous establiments referents a la regulació de la vida religiosa, política, judicial, econòmica, boscs comuns, etc. Protestaven també per la contribució dita de "**Murse valls**", és a dir, per la conservació i ampliació de les fortificacions de Morella; de l'ajuda a la construcció del Monestir de Fra Menors (Francescans) i manteniment de la Comunitat; del l'abast d'aigües,

portades de la font de Vinatxos i construcció del monumental aqüeducte, admiració avui de propis i estranys.

Per altra banda, el Justícia major de Morella exercia en tot l'extens territori la jurisdicció plena, que es diu "**alta i baixa, mer i mixte imperi**", és a dir, amb plenitud i sense cap limitació.

Així, lògicament, davant tanta imposició, es va fer unànim la protesta acompanyada del desig legítim de autogovernar-se cadascuna de les aldees i administrar-se amb independència la justícia.

Algunes consecucions i avantatges assoliren les aldees en el camp de les relacions político-administratives, com ja ho recullen "**los Capítulos concertats entre Morella i Aldees**", signats i aprovats per ambdues parts en el Monestir de Fra Menors, el 6 de juny de 1306.

La reina Elionor de Castella, segona muller d'Alfons, el Benigne, l'any 1330, els afavoreix amb quatre disposicions, autoritzant, entre altres coses, la intervenció en les taxacions i comptes de les despeses comunes, perquè és cosa justa -deia- "**que lo que tanhe (toca o pertany) a todos, por todos deva esser guardado e aprobado**"; i, per evitar que els hòmens de Morella "**podrien a si taixa mui poco e a vos cargar muito**".

Arribem al llarg regnat de Pere IV, rei caut, de pocs escrúpols i hàbil polític. Les aldees, amb el desig d'aconseguir el seu propòsit, decidiren posar-se al costat de la metròpoli, en ajuda del rei, que es trobava amenaçat per dos greus conflictes, el de la Unió dels nobles aragonesos i la guerra amb Castella, agreujada la situació per la terrible Pesta Negra (1348-1350). Lluitaren les aldees amb heroisme i gran sacrifici. El rei, davant aquella situació de perill, donà l'ordre de continuar les obres de fortificació del castell morellà, obligant a les aldees a contribuir amb diners, homes i bagatges. Com duraven massa, Vilafranca i el Forcall es van queixar als Jurats i prohoms de la Vila, que no els feren cas, obligant-los, per disposició reial, a seguir contribuint; si bé, disposava el rei que Morella hauria d'ajudar amb efectiu a aquelles aldees que els comissionats regis consideraren oportú fortificar-les. Així manà fortificar Castellfort, Cinctorres, el Forcall, Vilafranca. I, com estaven prou atrafegats en les seves obres, deixaren de contribuir a les de la Vila, per la qual cosa els reclamà els deutes. Sabem que a

Castellfort, Casa típica

Vilafranca li tocava pagar 2.000 sous, quantitat excessiva, que el monarca els perdonà en 1359 i els eximí de seguir pagant, mentrestant duraren les seves obres.

5.- PRIMERA INDEPENDÈNCIA, BREU I RETALLADA.

Més que el sentiments d'agraïment al lleial i sacrificat comportament de les aldees, en circumstàncies extremadament greus, veiem que fou l'interès el que mogué el rei a concedir-los la separació restringida (sols pel que fa a l'econòmic, referent a les contribucions). Perquè li oferiren a més, com a reconeixement i amb grans esforços, 5.000 florins d'or (60.000 sous), per ajuda de guerra. Els donà l'independència el 8 de juliol de 1358, en plena guerra amb Castella, per evitar -escriu cínicament el rei- "**el gran abús que feia Morella en l'imposició de tributs, que arribaren a despoblar i empobrir les aldees**". Això, no obstant, la concessió incloïa una clàusula inquietant: es reservava el dret de disposar el que fos més just, per al final de la guerra.

No van poder fruit en pau aquest curt període, perquè veiem que, ja el 8 de setembre d'aquell mateix any, el rei des de Barcelona fa alguns aclariments a l'anterior concessió. I que, en 20 de febrer, de 1361, al Monestir de Fra Menors, es donà una sentència arbitral entre vila i aldees, "**per ben de pau e de concordia e per stalviar messions e treballs, scandells e perills que daquen d'aquí es podrien enseguir...**" Inclou la sentència no res menys que 33 capítols.

De poc va servir la sentència, La

situació en aquestes terres la trobem tensa i perillosa; tant, que l'Infant en Joan, que es trobava aleshores a Sant Mateu, escrivia al rei, son pare, el 31 de març de 1367, que, abans d'obeir l'ordre de traslladar-se a Catalunya, decidia passar a Morella per a "**llevar la carretra dels afers qui son entre la vila e lo loch del Forcall**". El 2 d'abril, l'esmentat Príncep es trobava a Morella "**per posar en estament los lochs de Morella e del Forcall**". Per això el rei, el mateix any, nomenà son fill en Joan, àrbitre, per pronunciar sentència en les qüestions que encara es discutien aferrissadament sobre jurisdicció i murs del Forcall. "**dient los de Morella que devien esser enderrocats...**". La sentència, que comprenia 27 capítols, la donà l'Infant a Pina, el 2 d'octubre de 1367. Referent als murs i casamurs del Forcall, mana que "**no sien enderrocats ne crescuts, ans romanguen en aquell estament que huy son**".

Un fet desgraciat ocorregut al Forcall, l'any 1368, agreujà la situació "**Es sia cert -exposa el síndic de les aldees-, Senyor, que els hòmens d'host de la dita vila, manu armada et vexillis tensis (a mà armada i amb banderes desplegadas), vengueren sobre lo dit loch, posant setge en aquell, talant e cremant les vinyes, arbres fruiters e altres del terme de dit loch...**" Els danys materials i morals, ocasionats pels morellans, foren avaluats en 11.000 sous; quantitat que hagueren d'abonar, per ordre reial, a l'aldea, per tot el mes d'octubre, gràcies a l'exposició valenta que feu davant l'Infant en Joan, el notari Pèrge Arnau, procurador i síndic del Forcall. Aquesta i altres actuacions de l'esmentat notari

forçallà, en defensa dels drets de les aldees, li suposaren l'odi de les autoritats morellanes, fins a l'extrem d'amenaçar-lo de mort, si s'arriscava a entrar a la vila: "...eius vita breviter finiret", sols perquè "pro eorum juris conservacione laboraverat..."

6.- REVOCACIÓ DE LA INDEPENDÈNCIA.

Poc li va costar a Morella, donada la calamitosa situació que patia la comarca, feia molts anys, degut a les guerres contínues i la Pesta Negra, aconseguir, amb la seua influència, que el rei revoqués a València, el 28 de setembre de 1369, el privilegi de separació, que estigué en vigoria tan sols 11 anys. "E, com les aldees -escriu un Memorial coetani- estaven desolades e algunes mudaren de siti, e Morella tenia sindich (o representant) en les Corts; però el rei invalidà el Privilegi", a petició, precisament, dels representants a Corts de les ciutats i viles, com es fa constar en el Decret: "E sia, Senyor, gran interès, en especial de la ciutat e viles reials del Regne, que la dita vila de Morella no sia perjudicada ne aminyada de sa honor, com sia vila insigne e com mereixa honor e favor, per la noblesa e insignitat e per los bons serveis que ha fet en temps passat e fa e farà, Deu volent, no mereix esser deteriorada ne aminyada de sa honor e prerrogativa. Per ço, Senyor, suplica lo dit bras que, així com per Vos fou feta la dita separació... aixíns plàcia de fer revocar-la... reduint e tornant les dites aldees a la comuna e universal contribució de la dita vila..."

Entre les raons que aconsellaven la reial decisió, el Decret menciona: "com, segons fur e bona raó, no sia leguda (permesa) cosa, qu'els membres se pastesquen del cap; e sia notori que la dita vila de Morella és cap de totes les dites aldees e tot lo terme general de

aquella... Considerant que, per ocasió del dit Privilegi, molts e innumerables pleys entre les dites parts son (sens dubte, per culpa de Morella) e s'esperarien seguir e fer molt majors en l'esdevenidor, si per Nos noy era provehit... Considerant encara que, si Nos havíem pogut separar les dites aldees de la dita vila e contribució de aquella, que axí poríem ara ajunyar e tornar aquelles a la dita vila e contribució sua antiga.. Perço, moguts per les dites rahons..., pronunciam e declaram... que totes les dites aldees del dit terme general de la dita vila e tots; los habitants en aquelles e lurs bens, sien, daci avant en e per tot temps, de universal e general contribució d'aquella vila. E qu'els jurats de la dita vila, qui ara son e per temps seran, hajen plen poder que per si o per altres persones, per ells ordenadores, puixen tatxar e ordenar, appellats a aço sengles prohoms de cascuna de les dites aldees, talles qualsevols, peytes e excaccions e contribucions, així en la dita vila com en les dites aldees..."

Per evitar i desbaratar les naturals reaccions de protesta i àdhuc violència de les desenganyades aldees, el rei castigava qualsevol impugnació amb 500 lliures, si venia d'un particular i, amb 5.000, si d'una aldea.

Bona manera d'agrair un rei l'ajuda generosa en hòmens, diners i bagatges que li prestaren les aldees en les guerres contra Castella, Decebudes i amargades, però no vençudes, continuaren lluitant, alegant faltes jurídiques en la Sentència reial.

El mateix dia, més i any de la revocació de la independència, el rei dóna una altra sentència, determinant la jurisdicció del Justícia de Morella sobre la que hi era encara discòrdia i fixa les atribucions dels lloctinents de justícia de les aldees.

El 5 de novembre del mateix any, una altra sentència declaratòria sobre alguns capítols de les dues anteriors, com a resposta a les reclamacions de les aldees: "fo a Nos supplicat per part dels homens de les dites aldees, dients e complanyents que, com no fossen estats hoyts, plenerament en lo dit fet, aquells volguessem hoyr. També, escoltant les súpriques de les aldees, en maig de 1382, els hi concedeix "poder nombrar dos síndics o procuradors i enviar-los a la nostra Curia per que exposin, de paraula o per escrit, al nostre Cancellor les molèsties i danys que os puguin inflingir els de Morella", malgrat l'estipulat en les dues sentències de l'any 1369. I ordena, en 20 de juny de 1382, a les dues parts que "solucionin tot litigi i qüestió, elegint i nombrant àrbitres, els quals, escoltant a cadascuna de les parts en les seves allegacions, sens encorrer en pena alguna, puguem arribar a una sentència arbitral", es adir, emprant sempre la via del diàleg i el compromís. Un dels principals motius de litigi era les fortificacions de les aldees, qüestió que, sobre tot el Forcall, reclamava obstinadament. El rei, des de Girona, un primer de desembre, els donà permís per "fortificar-se amb murs, torres i valls, perquè puguem defensar-se contra enemics".

7.- SENTÈNCIA DE JOAN I. Any 1389.

Vivia la Comunitat de Morella i Aldees, en les seves relacions, durant tota la segona meitat del s. XIV, la situació més crítica, conflictiva i perillosa que va conèixer en els quatre segles i mig d'existència. Calia, doncs, buscar una solució perquè no es trencaren i la convivència fos més pacífica i normal. Ningú millor que el nou rei, Joan I, bon coneixedor dels problemes i conflictes de la Comunitat, perquè, com hem vist,

PASTISSERIA

CASA GORRETA

JOAQUÍN ANDRÉS

DES DEL 1900
L'AUTÈNTIC FLAÓ MORELLÀ

Marquesa F. Sol. 2

MORELLA - Tel. 16 01 74

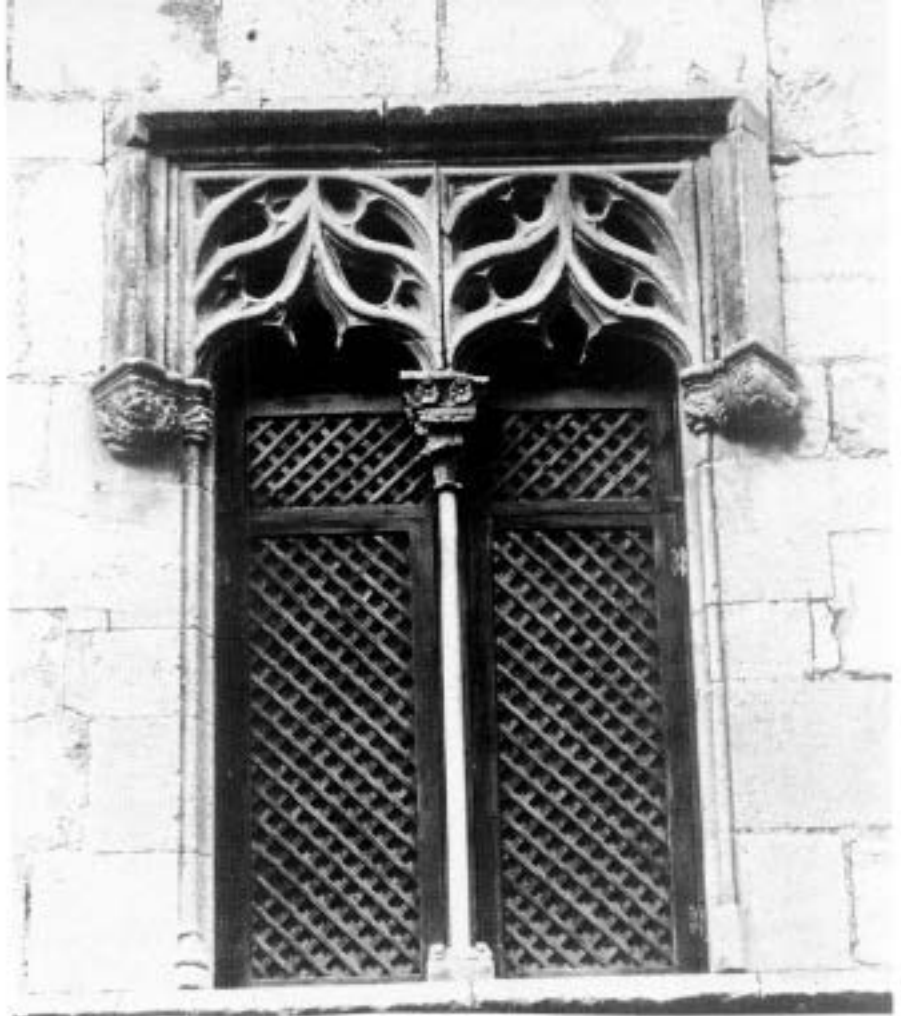
va intervindre, d'una manera directa i en moltes ocasions, per intentar donar-los una raonable i justa solució.

Així, després d'haver estudiat els precedents dels llargs i complicats conflictes i plets; consultats els millors juristes, escoltades ambdues parts litigants, "per esser vuy questions entre les dites parts, les quals largament han durat...; volent posar fi perpetual (frase molt repetida, però que mai arribe a tenir compliment) a les dites questions, perque la dita vila e aldees hayen entre elles certa ordinació, forma e manera com usaran i es regiran sobre les dites coses...", promulga una Sentència, a Monçó, el 7 de setembre de 1389, que pot ben bé considerar-se com la més sàvia i completa entre les moltes que s'havien donat. Efectivament, va servir fins al 1691 com a norma i pauta, —essent aquest el millor elogi que es puga fer— per a resoldre qualsevol conflicte. Si bé hem de convenir amb mossèn Joan Puig que "si la sentència pareció al Monarca una cosa razonable; a Morella, cosa digna de ser admitida, puesto que ella rogó que se publicase; mas, a las Aldeas, una cadena dorada, por cuya desaparición lucharon incansables 302 años más, hasta 1691, que la vieron hecha pedazos". Perquè, per elles, l'objectiu final i únic era aconseguir la total independència de Morella per constituir-se municipis lliures, amb govern, administració i justícia propis i autònoms.

7.- ALGUNS ASPECTES DE LA SENTÈNCIA.

Glossar, encara que fos d'una manera esquemàtica i superficial, el ric i interessant contingut de la Sentència, ompliria moltes pàgines, ultrapassant els límits fixats per aquest treball. Per això destacarem tan sols alguns dels capítols més importants i conflictius.

Referent a la jurisdicció civil i criminal, **mer i mixt imperi** en la vila i aldees de Morella, es ratifica que són exclusivament del justícia major de la vila, contra tota concessió precedent. Però, en atenció a la distància que separa alguna d'aquelles de Morella i a què resultaria molt costós anar a la vila per resoldre plets civils, es concedeix un justícia a cadascuna d'aquelles, qui haurà de presentar-se al justícia de Morella del dia de Nadal, als Sants Innocents, per prestar-hi jurament, abans d'exercir el càrrec, com a reconeixement de la seua superioritat. I en els escrits que es dirigiran entre ells, el de Morella els encapçalarà amb la frase "dehim e

Catí

manam" i els de les aldees, "requerim e pregam"; i es titularan "Loctinents de justícia de... per lo Justícia major de la vila de Morella". Un cas a part el constitueix el d'Olocau, a qui competeix "tota jurisdicció civil i criminal e us exercici d'aquella dins son territori e limits d'aquell, per privilegi e costuma antiga"; i sols en les apel·lacions, depèn del de Morella. Passa, a continuació, a fixar les competències i atribucions que tenen aquests justícies, per cert, ben restringides.

Que les aldees tinguin obligació d'observar els Estatuts generals que facen lo Justícia i Consell de Morella; però, per fer-los, la vila haurà d'avisar a cadascuna perquè envie un home que intervingue i, a consentiment de tots ells, es puguen fer.

Quant al fet de la contribució, "les aldees e los habitants e habitadors en aquelles e lurs ben sien, daci avant en per tostemps, de universal e general contribució daquela vila...; en questa, però manera... que puguem trametre un prohoms de cadascuna aldea e que, de consentiment e consell dels dits prohoms qui presents hi seran, se facen les dites peytes e contribucions; e que aquestes se facen segons lo nombre dels alberchs (cases) qui son poblats en la vila e en les aldees, e no per lliures, com se solia fer..."; "e que dits alberchs sien scrit e reconeguts de sis en sis anys...". I, com de ordinari, els alberchs de la vila son "més

opulents que els de les aldees, per satisfacció de açó, Morella tan solsament, pagarà los salaris dels homens tramesos així per la dita vila com per les aldees, per nombrar los fochs o alberchs...".

Deuen contribuir en los salaris de CCC sous del jurat-caixoner (dipositari) i dels CC sous de cadascun dels altres jurats de Morella així com dels escrivans i missatgers; en la peita real e Cena, que munten deset mil sous"; en els "Murs e valls" de la dita vila (fortificacions), amb dos "menobres", u per Morella i altres per les aldees, perque intervinguen en els ingresos i despeses; en los gastos de salaris de "les Hosts"; en la defensa de termes, de privilegis i llibertats i jurisdicció de Morella i aldees; en los gastos que es faran en la casa de la Cort i del Consell de la dita vila; en los 500 sous que s'acostumen donar als Frares Menors pera vestuari; "item en lo salari dels Vedalers" o guardes dels Boses comuns; de missatgers a Corts i Parlaments generals, amb la condició que no demanin gràcia en favor de Morella contra les aldees ni viceversa; en defensa de furs, antics i nous; que cada terratinent contribueixca al lloc on tinga la propietat, malgrat no tinga allí sa residència; en els donatius qu'es faran al rei o la reina o Primogènit en Corts o Parlaments, així com en convits fets a les reials persones.

Que Morella té l'obligació de donar copia autèntica a les aldees i aquestes a la vila "de totes cartes, privilegis e altres scriptures comunes, si requets ne seran".

Quer los murs e casesmurs "del loch e aldea del Forcall, sobrels quals entre la universitat de la dita aldea e la universitat de la dita vila es estada moguda questió, no sien enderrocats ne crescuts, ans sien e romanguen en aquell stament que vuy son; saul (excepte) que si a Nos o nostres succehidors, per guerra o qualsevol necessitat, era vist faedor quels dits murs, o cases-murs deguessen esser enderrocats, fortificats e crescuts, que açó puguen fer".

8.- ELS CONFLICTES BÈLLICS; OCASIÓ FALLIDA PER ACONSEGUIR LES ALDEES EL SEU PROPÒSIT.

A partir d'ara, vorem com els nostres pobles demostraran la seua oposició i disconformitat. Il·luint, habitualment, en qualsevol conflicte bèl·lic, en el bàndol contrari a la metròpoli (fidelíssima sempre a la reialesa), amb l'esperança, en cas de guanyar, de poder aconseguir el seu propòsit; mai –quede això ben clar– per desafecció a la institució reial.

Així, en l'interregne, a la mort de Martí, l'Humà, anys 1410-1412, combatent –Cinctorres i el Forcall, les primeres– a favor del comte d'Urgell, Jaume el Dissortat, i en contra de Ferran d'Antequera, imposat pel Compromís de Casp. Degué ser nombrosa la participació forcallana. Ho deduïm de les disposicions reials de perdó, donades els anys 1413-1414, als rebels. 73 forcallans figuren en l'últim document de remissió de penes, encausats per contumàcia i jutjats en absència, sancionats "pena mortis" pel delictes de participar en favor del d'Urgell i intent d'assalt al castell de Morella.

En la lluita entre Joan II el Primogènit, Carles, Príncep de Viana –segona meitat del s. XV, en favor del Príncep.

Quant a la guerra de les Germanies,

primer terç dels. XVI, contra l'emperador Carles I, en la que destacaren el Forcall, Portell i Vilafranca, com ens ho proven les dues cartes, una de l'Emperador i l'altra del Virrei, Duc de Calàbria, dirigides als del Forcall, el 1526 la primera, "apremiándoles" facen efectiva a la Diputació de València "la cantidad que está obligada essa universidad.... en satisfacció y enmienda de las culpas y delictos cometidos en esse nostro reuno de Valencia". La carta es conserva a l'Arxiu d'Històric de Notaris de Morella i la veiem legalitzada amb la signatura autògrafa del mateix Emperador.

Poques notícies conservem sobre les relacions entre vila i aldees al llarg del segle XVI; fet que pot significar, o bé que eren normals i pacífiques, o que, per haver desaparegut bona part dels nostres arxius municipals, no ens queda constància de la realitat. Així i tot, podem presentar dues mostres, que les creiem prou interessants i significatives. La primera, procedent de l'Arxiu Municipal de Cinctorres. Llibre memorial. Rebudes i Dates, que comença l'any 1573. De l'any 1578, figura la següent partida: "Item doní a don blay bergua (llinatge molt conegut i influent a la nostra terra), per lo correu feu a Madrit, en juliol de 1587, lo qual anà ab lletres de dit don blay, per orde del Forcall i Cinctorres, per solicitar i veure sans porien fer viles i consultar los memorials havia fet per dita rahó micer sanchis, de València; per tot, 16 lliures, 6 sous, 8 diners; que lo que toque a Cinctorres es 133 sous, 4 diners". La segona, ens la proporciona l'Arxiu General del Regne de València. Un gros lligall, intitulat "Procés de Joan Maçaner, batlle del Forcall, contra Joan Fort, del dit loch". Any 1598. On es fa constar que: "Joan Maçaner és batlle del Forcall, per nomenament de sa Excel·lència, lo Virrei, per mort de son pare, en Damià Maçaner (fundador de l'ermita de Sant Antoni de la Vespa), que posseïa la batllia ab privilegi de sa Magestat, com a batlle

i no com a llochtinents del de Morella". I no és cosa nova, perquè "de més de 50 anys ensà (desde 1545, en que lo Príncep Felip, ab son Privilegi, feu mercè de la dita batllia a Joan Maçaner, lo "Prohom"), sempre hi ha agut batlle en lo dit loch ab privilegis reials...; i en Forcall hi ha batllia distinta i separada de la batllia de Morella; i, com a tal, se ha acostumat a provehir per los Reis predecessors". Això vol dir que es mantenia viu el desig obsessiu d'independència.

9.- EL XVIII, EL SEGLE DECISIU.

No havien passat ni 14 anys quan, en 1601, Cictorres i el Forcall són altra volta els primer en sol·licitar del rei la gràcia de la separació. Ho sabem per documents de l'Arxiu Municipal d'Olocau, en un Expedient fet per demanar el mateix, l'any 1612. Com cal suposar, no ho aconseguiren.

Ja en 1648, en plena guerra de Catalunya contra Felip IV, mancat de recursos per pagar la tropa (cosa freqüent en aquells temps), tornaren les aldees a demanar al rei la mateixa gràcia, amb una generosa oferta. El rei arribà a signar el Privilegi. Però, la pressió i influència de Morella i altres causes, evitaren la publicació. Ens ho assabenta un lligall d'un notari forcallà que inclou la còpia d'una carta de la Reina-vídua, Governadora, signada el 20 d'abril de 1671, dirigida al Virrei de València perquè la trametés al Forcall: "...Por parte de los lugares del Horcajo, La Mata, Olocau, Cinctorres, Sorita, Catí, Castellfort, Vallibona i Vilafranca (falte Portell), en ese Reyno, se me ha representado que el año 1648 suplicaron al Rei, mi Señor... les hissiera mercet de eximirles de la jurisdicción de Morella, por las bexaciones que les hacen y servirán con 20.000 ducados de donativo y que, por respeto de haver sobrevenido el contagio (la pesta), no se pudo solicitar la gracia ni tener el dinero, el qual está

Servei Oficial
Land-Rover Santana i Suzuki
Vehicles tot terreny

JULIO ORTÍ
Barri de l'Hostal Nou – Tel. 16 00 37

Aproveiteu les ofertes Ford!!!

JULIO ORTÍ

Barri de l'Hostal Nou – Tel. 16 00 37

Servei Oficial FORD
Vehicles nous i usats

hoy junto; y assi se ordena la persona o parte a donde se ha de entregar...". La pesta i la poderosa intervenció de Morella foren les causes de l'anul·lació del Privilegi.

Veiem com en la llista de pobles que demanen al Rei la gràcia de la separació, en 1649, figura Sorita i la veurem en tots els futurs Memorials i peticions. No li faltaven motius per demanar-la. Per un extens document d'aquest mateix any, tret de l'arxiu de la Corona d'Aragó, sabem que Sorita portava un plet "que se ha seguido o sigue, des de 1582 (transcrit al peu de la lletra) por espacio de 67 años continuos... y que pasa de 2.000 hojas el pleito... y lo ha tenido concluso 20 vezes y otras tantas lo ha desacordado la parte de Morella... y están oy pendientes en la Real Audiencia de Valencia 15 pleitos... con que se hallan desesperados...". Malgrat el seu esforç i cooperació amb les altres 9 aldees no la va poder aconseguir per imposició de Morella, que va fer valdre els seus drets com a senyora directa (per compra al seu Senyor, Joan Fernández de Heredia, l'any 1367, per 145.000 sous), passant a ser els Jurats de Morella, Barons de Sorita.

Tornen, en 1671, a formular la mateixa petició. Les aldees nomenen com a síndic especial, a Isidre Meseguer, de Vallibona, per acudir al Rei, sol·licitant novament la gràcia. I, com els síndics tenen prohibit reunir-se sense l'autorització i presència del justícia de Morella –cosa que els impedia parlar lliurement de l'assumpte– determinaren reunir-se fora el terme de la vila, a Benassal, el 20 de maig de 1671: "... congregats en la sala del Consell de la present vila de Benaçal, lloch senyalat per Jacinto Garcia, justicia de dita vila i amb la seva assistència, en execució del Real mandato... per tractar, resoldre y determinar les materies concernents a la separació de la vila de Morella, que dites universitats, per via de gràcia, pretenen demanar a sa Magestat... i donarli, en retorn i agraiments de dita gràcia, 20.000 lliures...".

El 30 de setembre tingué lloc un Consell General a la Confraria de Cincorres, a on "foch proposat per Joan Bte. Penarroja, de Vilafranca, i Francesc Sent Joan, de Cati, síndics de les aldees, que la resposta que saben de Madrit és que Morella ha posat la causa de les viles a pleyt, i que vegem ses mercès si es determinen de que es vage a Madrit a saber qué resolució hi

ha o en quin efecte o estat està...". Així ho aprovaren, "nombrant síndich a Pere Barrachina, i a un altre especial per a anar a Madrit per a demanar la gràcia, la qual petició haga de ser de gràcia, no per via de justicia, i veure de quin modo està posat en poder de justicia, per quant la present vila no vol plet algu que no sapiem primer de quin modo està; i, pera les dites coses, nomenen síndich de Cincorres a Joan Bte. Penarroja, notari de Vilafranca...".

Cincorres

Tots aquests preparatius i mobilitzacions tornen a fracassar. Sens dubte influiria aquella clàusula inclosa en l'esmentada Carta de la Reina al Virrei: "...oiedo antes a la misma villa de Morella para que, con noticia de todo, mando Yo lo que convenga...". El Virrei, complint ordres, com de costum, demanà informació i parer al batlle i Justicia de Morella i, naturalment, les legítimes pretensions de les aldees foren, una vegada més, refusades. Envaïda i satisfeta Morella pel seu nou èxit, exigí a les aldees que contribuïssen a pagar els gastos que havia fet son síndic, per raó de plet, a Madrit. Els cincorresans, en Consell, acorden: que "en quant a nomenar àrbitre pera els gastos que ha fet lo síndich de Morella en Madrit acerca de les viles, que no es

nomene de ningun modo, per ço que los de Morella no han convocat ajust pera el síndich que airaven a Madrit, conforme mana la Real Sentencia...".

10.—ÚLTIM I DEFINITIU INTENT.

No havien transcorregut ni 20- anys i les aldees tornaren a demanar-ho. Però, aquesta vegada seria la definitiva, aprofitant l'avinentesa que l'erari públic, com sempre, estava buit. Per altra banda, va ser la pròpia Cort la que els brindava la mercè, tantes vegades sol·licitada.

Nova mobilització de les aldees, celebrant els seus síndics nombroses reunions a diferents llocs, assumint la responsabilitat de representar-les, com a síndic general a Madrit, el notari de Vilafranca, Joan Bte. Penarroja, que ja havia destacat en anteriors ocasions. És aquest un personatge que, per les seues contínues, esforçades i encertades actuacions en favor de la tan desitjada independència, mereixeria el reconeixement públic, no sols de Vilafranca, el seu poble de naixement –que ja ho ha fet en certa manera– sinó també dels que foren aldees i de tots els pobles de la comarca. Ens consta que Vilafranca li ha dedicat un carrer. Cincorres està també molt vinculat al personatge, perquè una filla seua es casà amb un Sant Joan. Sabem que el 20 de gener de 1691 el rei li concedí la mercè de Cavallerat, amb vot a Corts, agraint-li aquest la concessió amb 200 doblons de a dos escuts d'or. Com a noble, va tenir la satisfacció de poder assistir, en qualitat de síndic de cada una de les aldees i al costat del noble Comissari regi, als solemnes actes de presa de possessió de Viles reials de les ex-Aldees.

Una altra vegada Memorials, informes, infinitat d'escrits i ambaixades a sa Magestat, al Virrei, Consell d'Aragó, Reial Audiència de València, d'una i altra part. Vegem-ne unes petites mostres.

Morella, dirigint-se al Rei, s'expressava així: "... Y, el conservarse la unión de dichas aldeas a la Villa, es tan importante al Real Servicio; pues, permaneciendo, se conserva estable una Villa, como es Morella, populosa, Castillo y Plaza antemural del Reyno de Valencia, confinante con Aragón y Cataluña. Lo que no podrá ser, si se desunen, pues la Villa por si no tiene propios suficientes para mantener el Castillo, fortaleza y torres firmes con toda prevención...".

I, a fe de Déu, que no li faltava a Morella poderosos i influents defensors. Perquè, el tres Elets dels tres Estaments

de les Corts del Regne de València" i, en son nom, el marquès d'Albaida, exposava a sa Magestat una sèrie de consideracions a fi de dissuadir-lo de la concessió i que coincideixen fonamentalment amb les del Virrei.

Els Ministres de la Reial Audiència de València també són del parer contrari a la separació, en sa major part, tenint en compte les Sentències de D. Pere i D. Joan: "... y todos estos derechos de la villa de Morella se hallan asistidos de una posesión que goza va para cuatro siglos; y, si alguna vez, al principio de este dilatadísimo espacio de tiempo, se interrumpió, se restableció de nuevo, experimentados los inconvenientes de la separación".

Les aldees, per altra part, es mostren ara més contundents i persuasives i s'expressen amb més claredat que mai: "Y está tan reducido a práctica (manifesta el seu síndic) todo esto (la separació de llocs de Viles o Ciutats)...; y, respecto a erecciones (en villas) y separaciones, tenemos las villas de Ollería, Benigani y Villanueva de Castejón, de Xàtiva, antes sugetas a esta ciudad y como a calles suyas, a su justicia; y aora, villas separadas, sobre tener ésta tan calificados Privilegios para hacer la misma impugnación que oy haze Morella. Las villas de Carcaxente y Algemesí, desmembradas de la de Alcira; y la villa de Callosa, de la ciudad de Orihuela. Y sin otras muchas de este Reyno que, si se

expresassen, seria hazer larga disgresión. Y en el Reyno de Aragón, las villas de Alcoriza y Cretas, antes aldeas de Alcañiz, de su término, contribución y jurisdicción; y después, separadas y eregidas en villas por el señor Phelipe III; no obstante que tenía Alcañiz Privilegio abdicativo ... Y, en el Reyno de Cathaluña, la villa de Xerta se separó de la ciudad de Tortosa, siendo de su término, contribución y calle, y asistiéndole a ésta tantos Privilegios, confirmaciones y Sentencias...".

El mateix Procurador Fiscal de sa Magestat confirma l'argument, abans exposat per les aldees: "Que, sin tener muralla ni fortalezas (escriu), han sido separadas de sus cabezas de Partido, en el Reyno de Valencia, muchas aldeas que no tenían murallas, como Castelló de la Plana, de la de Borriana; la villa de San Jorge, de la de Traiguera...", i continua enumerant totes les anteriors.

Com les aldees veien que el vil metall, el diner, era un dels factors importants per aconseguir el que pretenien, es preocuparen ben aviat de fer el repartiment del que els tocaria pagar a cadascuna de les nou futures Viles. Castellfort, ens consta, va lliurar al seu síndic, el 22 d'abril de 1690, les 1.701 lliures, que és el que li corresponia.

11.- DESPESES DE LA SEPARACIÓ.

Pels Protocols notariais dels nostres

pobles (que es conserven a Morella) deduïm que totes les aldees hagueren de recórrer, per poder aplegar la quantitat corresponent, a censals o préstecs, carregats en favor de particulars o institucions i, amb més freqüència, del clero de diferents pobles.

Clar i significatiu se'ns presenta el fragment notarial de 9 de gener de 1691, referent a La Mata: "Attenent y considerant que, per part del Jurat major del present lloch, fonch proposat que lo Serenissim Rei nostron, en Carlos II... havia ja concedit Privilegi al present lloch pera que fos Vila y gaudís de la separació de Morella, per donatiu y servici de 20.000 pesos de plata, juntament ab Forcall, Cati, Vilafranca, Cinchtorres, Portell, Vallibona, Castellfort y Olocau; pera la qual y gastos que se havien ofert fer en la petició sobredita, havia sigut forçós que lo donatiu, tocant al present lloch, se hagués de donar de prompte; pera la exacció de la qual quantitat havia sigut forçós el que los més particulars del poble, vista la urgència del donatiu, el haguessen de buscar el diner a censal, com de facto se han buscat de les demés universitats sobredites, 1.840 lliures, y del present clero de la Mata, 700...". I, al voler manifestar que es pagarien mab preferència les quantitats deixades per les altres aldees, ens concreta el que cadascuna aporta, i, al mateix temps, ens done la població de cadascuna, detall que considerem important: "cò és, lo

 <p>ISI</p> <p>Telèfons: 16 00 08 i 16 01 25 (2 línies)</p> <p>Portal de Sant Mateu, 2 MORELLA (Castelló)</p>	<p>TALLERES HONORIO</p> <hr/> <p>Agencia RENAULT </p> <hr/> <p>Hostal Nou, s/n Teléfono 16 01 91 MORELLA</p>
--	--

Forcall, per 112 focs (cases o famílies), ha pagat per nosaltres, 280 lliures; Cati, per 138 focs, 345 lliures; Vilafranca, per 100 focs, 250 lliures; Sinctorres, per 102 focs, 252 lliures; Castellfort, per 63 focs, 157 lliures; Portell, per 65 focs, 162 lliures; Vallibona, per 94 focs, 235 lliures; Olocau, per 63 focs, 157 lliures; que tots en ple fan suma de 1.840 lliures”.

Sens dubte, constitueix l'anterior document, en primer lloc, un clar exponent de la germanor, unió i ajut que hi havia entre els 9 pobles, fruit de la ferma consciència que cada un d'ells tenia de la importància i transcendència del pas que estaven donant. Per això les altres vuit aldees no dubten en ajudar la Mata que, fore per la raó que fore, no disposava en aquell moment de la quantitat que li tocava pagar. Ofereix a més un especial interès, com hem vist, per a l'estudi de la demografia de la nostra comarca, a finals del s. XVII. No figure el número de focs de La Mata; si bé sabem per altres fonts que, "per la peyta reial, corresponent a l'any 1691", tenia 81 veïns o focs.

Tot aquest interès i pressa que manifesten les aldees per reunir el diner suficient, era conseqüència de l'acord pres a la reunió celebrada a l'ermita de Ntra. Sra. de la Font de Castellfort, el 16 de juliol de 1690. En Consell celebrat a Cincorres, els jurats manifestaren: "que los sindichs de les aldees tingueren junta en Ntra. Sra. de la Font del lloch de Castellfort, aserca del donatiu qu'es fa a sa Magestat, per la gràcia que ha concedit a les aldees, per haverles fetes viles; i lo que ha resultat de dita junta és que, pera el diumenge primer vinent, que serà 23 del present, se ha de portar lo diner a València, per haverne de fer depòsit; i que de cada universitat ha de anar un sindich ab lo diner que li toque y dos homens pera portar lo diner i per acompanyarlo...".

Hem de dir que el cas de La Mata no fou l'únic, perquè totes les futures viles s'hagueren d'empenyorar amb censals. Així Portell, "per quant al present nos troba possibilitat per haver de pagar la part que li pertoca...", farà, com La Mata, "un carregament censal a quiscuna vila, del diner que li tocarà pagar...".

Veïem com els síndics obraren amb molta sagacitat, dipositar en una caixa forta de València tot el diner, disposats a fer-lo efectiu, al moment que els

El Forcall

concedissen la separació, com així fou, un 9 de febrer de 1691, en què Carles II firmà el Privilegi.

12.- COM CELEBRAREN L'EXTRAORDINARI ESDEVENIMENT.

Una consecució i èxit com el que assoliren les Aldees, després de tants anys de lluites i intents frustrats, bé mereixia ésser celebrat festivament i amb la major solemnitat.

S'encarregà de donar-los la possessió de totes les prerrogatives i privilegis i erigir-les en Viles reials, al Comissari regi, el noble D. Ventura Ferrer i Milà, Baró de la Serra d'En Garceran, Senyor de la Pobra Tornesa i del feu de Borriol, Conseller de sa Magestat i Governador de la ciutat de Xàtiva.

Cal pensar que els nostres pobles s'abocarien tots al carrer per assistir a Cadascun dels solemnes i protocolaris actes que duraren una setmana a cada un dels pobles. I hem de fer constar que les autoritats de les noves nou viles treballaren mancomunadament per tal d'assegurar l'èxit i la bona organització, no deixant res a l'atzar i cuidant-se dels més insignificants detalls. Així, lo jurat major de Cincorres diu que, "en la Junta qu'es tingué en Cati, fonch deliberat que lo dia qu'es pendrà posesió de viles reals, y ha de haver nomenats quatre jurats (abans, sols n'eren dos) y han de portar y anar ab ses gires; i tots los pobles qu'es fan viles se han concordat que uno hage de anar a comprar les gires pera els pobles...; y també se han de tenir per vengudes les forques y lo pellerich (un pal amb argolla de ferro, on lligaven el qui era condemnat a la vergonya pública; solia estar a la plaça major) pera el dia de la posesió".

A la junta que tingueren a la Mare de Déu de la Font de Castellfort, el 13 de maig de 1691, es recomanava que, juntament amb un o dos prohoms de cadascuna de les aldees, anés un sacerdot. Pequè, cal suposar que els actes religiosos deurién figurar en lloc destacat. Per cert, els rectors de les aldees van ser multats amb 50 lliures pel Sr. Bisbe de Tortosa, per haver donat setial o lloc preferent en les esglésies al Reial Comissari. Pel que es veu —comenta mossén Josep Miralles, Rector que fou de Castellfort—, si Morella, en aquesta ocasió no va aconseguir guanyar-se les autoritats de Madrid ni de València, sí les de Tortosa. Sembla ser, no obstant, que se'ls perdonà la multa.

Crec serà important per als nostres pobles saber els dies que estigué el Real Comissari per erigir-les Viles reials. Ho determinaren per sorteig, corresponent-li a Castellfort ser la primera. Començà el Rl. Comissari el 5 de juny de 1691; al Forcall, el 12 de juny; a Vilafranca, el 18 de juny; a Portell, el 24 de juny; a Cincorres, l'1 de juliol; a la Mata, el 6 de juliol; a Olocau, suposem per deducció (no ho hem pogut confirmar documentalment), cap al 12 de juliol; a Cati, el 25 de juliol, no podem donar la data per Vallibona, degut a què el Rl. Comissari hagué d'interrompre la comissió per anar-se'n a sufocar un alçament a Xàtiva contra els francesos que, per mar havien bombardejat Alacant, el 23 de juny i durant 6 dies.

13.- CERIMONIAL I ACTES DE LA PRESA DE POSSESSIÓ.

Ara hauriem d'ocupar-nos en descriure i detallar tots i cadascun dels actes de la presa de possessió com a viles reials que el reial Comissari, acompanyat de les noves autoritats locals i bona part del

poble, anava donant amb tota solemnitat; cerimònies que van durar, com hem dit, a cada poble tota una setmana. Sortosament es conserven dos grossos lligalls, un a Vilafranca i l'altre a La Mata, on ens els descriuen minuciosament per mà del notari de Xàtiva, Antoni Climent, escrivà nomenat per a assistir al Reial Comissari en sa comissió. Tenen molta importància perquè els considerem models i paradigma del cerimonial que s'aniria complint en tots els altres pobles. Ens limitarem, seguint el manuscrit de Vilafranca, a indicar tan sols les formalitats i actes més importants:

Dia 18 de juny de 1691. "Acte de arribo a Vilafranca del Real Comissari, entre 7 y 8 horas de la vesprada, venint de la vila del Forcall, ab sa comitiva y tribunal".

Dia 19. Nominació de Trompeta. Provisió de Pregó, "pera demà, a les nou hores del matí acudixquen tots los vehins a la Parroquial Iglesia, a la missa conventual a hojr publicar la Real Comissió... sots pena de 10 lliures".

Dia 20. "Lo Real Comissari, constituït personalment en la Iglesia, poch ans de la missa conventual, en presència de la marchor part del poble... manà al seu escrivà donés lectura al Real Privilegi y Real Comissió. Misa cantada y, abans de cantarse los Sancts Evangelis,

Jurament en mà y poder del Batlle, sobre un misal que aquell tenia ubert en les mans, estant al peu del altar machor, dels nous Justicia, y Llochtinent, Jurats, Mustaçaf y Llochtinent y Sindich".

Dia 20. "Poseció donada al Justicia en la Cort de la Sala de la Vila. Costell. Plantar lo Costell (Pellerich) en la Plaça Major, per lo Justicia. Pregó que "ningu sia gosat desplantar y derrocar lo dit costell, sots pena de la vida". Plantació de Forques (prop del Portal dit del Collado, passat la basa), fetes de cal y canto. Penchà d'un Ram. Pregó "que ninguna persona sia gosada desplantar ni derrocar les forques ni despenchar lo Ram, sots pena de la vida. Despenchar lo Ram".

Poseció dels Jurats (en la Casa del Concell, Poseció del Forn, de la Carniseria, de Pes y Mesures (en la Carniseria), del Hostal y Hostalatge, de la Taverna del vi, de la tenda, de la Tenda del oli, de la Panaderia o Fleca del pa.

Dia 24. "Delineació del terme de la vila de Vilafranca, que termina ab Vistabella, Mosquerola, Iglesiasola, Portell, Ares, Benasal y Castellfort". Possessió del terme de Vilafranca. "Dins los limits de les linies antecedents... sense perjuhi dels drets que competeixen a dita vila y particulars de aquella de pexer (pasturar) y apastar los ganados en les deveses y boschs

comuns de Vallivana, Salvatoria y Gibalcolla, Vall de Vallibona y (Carrascals) de Na Monreala". La firma o signe del notari autentica la Copia de tot lo escrit en 43 cartes o folis de paper.

Les anteriors linies subratllades ens introduïrien en un tema que, fins avui, el podríem considerar del tot verge i per encetar. Potser, el que millor el tracte – i escriu ben poc – és Segura i Barreda. Al referir-se al "Baldío de Vallivana, escriu que "es uno de los más extensos que se hallan en la Península". Ens transcriu el document de donació per na Violant, muller de Jaume I, de la gran devesa de Vallivana i Salvassòria a Morella i son terme (general), és a dir, a tots els pobles de la seua jurisdicció, datat el 10 de gener de 1241. "Desde entonces continúa– fue común, no sólo para los vecinos de Morella, si que también para las demás aldeas... Cuando en 1691 se separaron las aldeas, haciéndose villas independientes, los Jurados de Morella prohibieron el entrar ganado de las villas separadas; pero reclamaron éstas su derecho antiguo y, después de un largo y costoso pleito, pudieron entrar de nuevo en el goce de apacentarlos. Hasta hoy el bosque de Vallivana sigue común..." –escriu l'any 1868. Un tema que, com el de la separació, per la documentació que he pogut recollir, ofereix un especial interès. Mereix també un bon estudi.

J. EIXARCH FRASNO

LLEGENDA.

I. - TÈRMENS

DE LES NOU ALDEES DE MORELLA, SEPARADES L'ANY 1691.

Castellfort.
Cati.
Cinctorres.
Forcall.
La Mata (Carr. de Morella).
Olocau del Rei.
Portell.
Vallibona.
Vilafranca.

II. - LLOCS DE SENYORIU.

A. - ECLESIÀSTIC O D'ORDE:

Abat del Monestir de Sta. Maria de Benifassà, (Tinença)

Ballestar.
Bel.
Boixar.
Castell de Cabres.
Coratxar.
Fredes.
Pobla de Benifassà.

B. - CIVIL DE CAVALLERS:

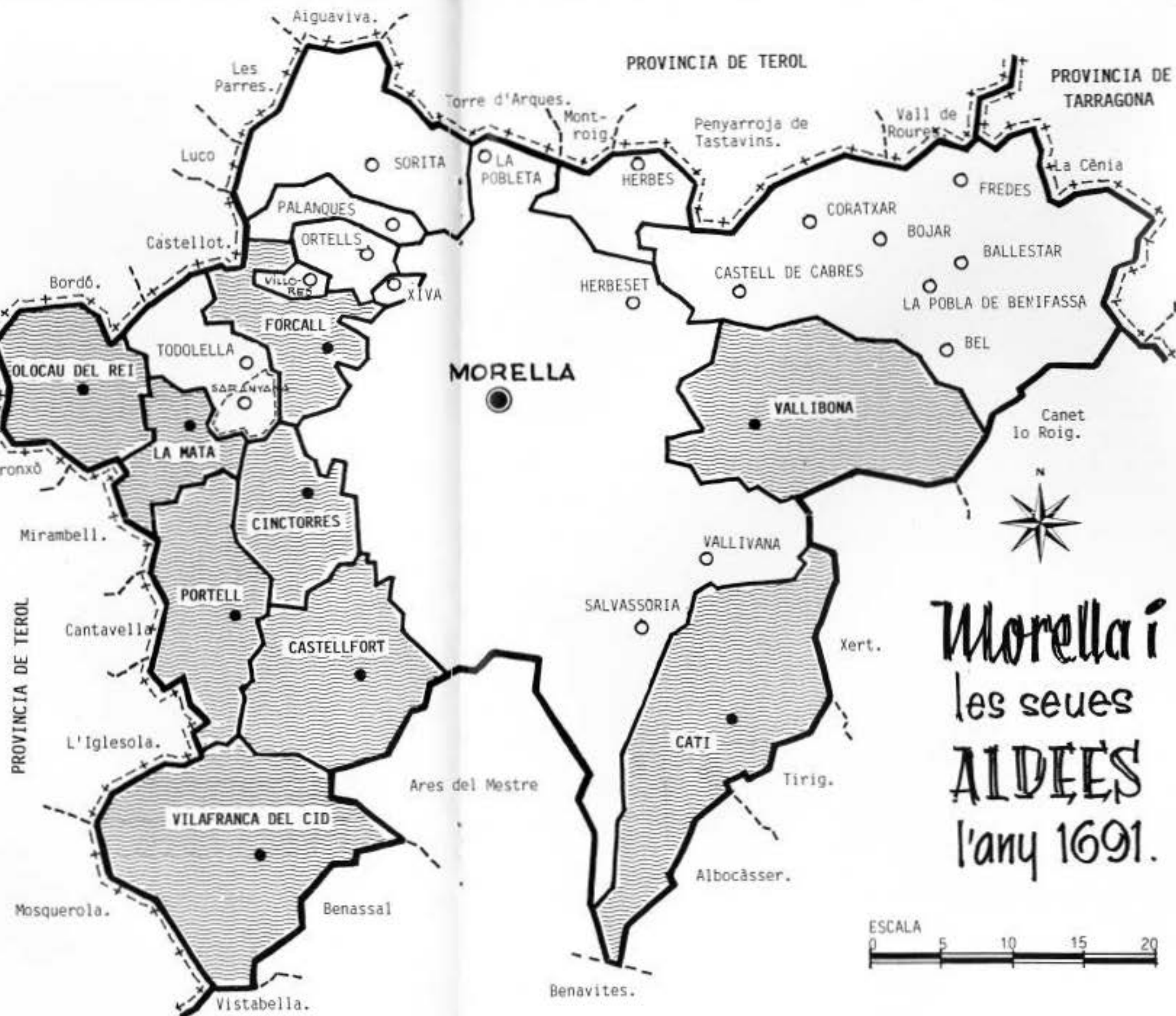
Herbès Jussà.
Ortells.
Saranyana, (Carr. de Morella)
Sorita (Barons, els Jurats de Morella).
La Todolella.
Villores, (Antigament, del Monestir de Monges Santjoanistes de Sixena, Osca.

III. - CARRERS DE MORELLA

Palanques.
Saranyana.
Xiva.

IV. - RAVALS DE MORELLA

Herbeset o Herbès Sobirans
La Pobleta o Pobra d'Alcolea o del Andador.
Salvassòria.

Morella i
les seues
ALDEES
l'any 1691.

Un subscriptor morellà d'Au! a Papua - 90

Lamentem que aquest article, tot i haver-nos estat enviat molt abans, no ens arribare fins fa ben poc. Des d'ací volem felicitar Jorge Juan Membrado per la seua professionalitat i valentia en el món de l'espeleologia.

BREU RESUM DE L'EXPEDICIÓ

L'expedició «PAPUA-90» es desenrotllà per espeleòlegs, majoritàriament, de la Comunitat Valenciana durant el mes de març de 1990 a Papua-Nova Guinea. Aquesta nació està situada al nord d' Austràlia i comprén la meitat de la segona illa més gran del món, a més d'una gran quantitat d'illes volcàniques.

Papua, té infinitat de circumstàncies per les quals es pot visitar espeleològicament, malgrat que la majoria no es diferencia tant de les que generalment es solen trobar als països tropicals, hi ha en ella diferents factors que la situen en una de les de major interès espeleològic mundial.

Per aconseguir crear-se grans sistemes subterranis, hi ha dos factors imprescindibles, que a Papua es manifesten clarament, d'una banda la pluviometria és, juntament amb algunes zones dels Andes a l'alçada de Xile, la més alta del planeta, prop de 12.000 mm/any de mitjana, d'altra banda l'espessor de la roca calcària supera en ocasions els 2.000 metres, si unim aquests dos factors a un gran desenvolupament de la superfície kàrstica plasmada en algunes fotografies aèries, ens trobem amb que les possibilitats de batre rècords mundials a nivell espeleològic són molt elevades. Però de la mateixa manera que Papua està en el pensament de tots els principals grups espeleològics d'élite del món, principalment dels Estats Units, Francesos, Anglesos, Russos, també està en ment els grans problemes que representa fer espeleo tropical i més encara en les condicions humanes de Papua. Aquests problemes han fet desistir

als Francesos i ni tan sols ho han intentat els altres. Qui s'enduu per la selva motxiles que a vegades pesen més de 20 quilos, amb temperatures de més de 40 graus i una humitat ambiental pròxima al 100 %? Si a més tenim en compte les contínues lluites internes de tribus indígenes que no accepten ningú per damunt d'elles i la gran quantitat de malalties latents i els perills específics de la selva de Papua, així com la dificultat de moure's en un país on la xarxa conjunta de pistes i carreteres no comprén més que el 0'5 % del terreny del país, veurem que anar a fer espeleologia a aquest país no resulta gens fàcil.

Fins ara la majoria de rècords espeleològics es troben en països civilitzats, però quan s'organitzen grans expedicions a aquests països els rècords cauran majoritàriament.

Precisament batre rècords mundials fou el que impulsà l'expedició abans, en els preparatius i en la mateixa Papua. Els preparatius de l'expedició duraren tres anys, primer l'odissea de la burocràcia, aconseguir permisos, buscar documentació (molt escassa pel que fa a mapes i una mica més completa en folklore i malalties), després la recerca de sòsponsors que col·laboraren en la qüestió econòmica, les proves i pràctiques d'abans de l'expedició, finalment -en el darrer any- un estudi minuciós dels costums, idioma i fonamentalment, el problema de la documentació personal (passaport, visats, etc.), així com les revisions mèdiques i les inevitables vacunes i medicacions (paludisme, filariasis, ascariadiasis, còlera, tifus, tètans, diftèria, ràbia, hepatitis vírica, lepra, febre groga i malalties de Bancroft). S'ha de dir que a Papua-Nova Guinea hi són més del 80 % de les malalties parasitàries i el 95 % de les bacterianes i víriques.

L'expedició va eixir a primers de març, en tren fins a Madrid i després Londres. Abu Dhabi, Malàsia, Filipines i finalment, quasi en les antípodes, Port Moresby, la capital de Papua. Després en línia interior fins a Rabaul, capital de província de l'illa centre d'investigació i únic centre comercial, d'allí a la zona de treball en avioneta particular d'un amable australià i finalment a peu.

El campament base es va instal·lar a l'aldea de Pomio on s'habilità una barraca que s'usava pels treballadors d'una plantació de talla de fusta pròxima a l'aldea. Allí s'intentà l'acimatament, sense massa èxit, i es van ordenar els més de 1.000 quilos de material de què es disposava. A l'endemà d'arribar ja es va intentar un avenç, però ens fou impossible de trobar-lo, prompte ens adonarem que caminar per la selva no seria fàcil, a més de les exagerades precaucions que es prenen contra les serps verinoses i les perilloses aranyes.

La primera setmana fou d'aprenentatge a la selva, juntament amb alguns «guies» indígenes amb els quals la comunicació era per signes, es feien incursions a la selva, allí es veia la seva facilitat per caminar, aconseguir aigua bona i menjar. A partir d'ahí la progressió fou important i les entrades a sistemes subterranis ininterrompudes. Es treballaren més de 50 quilòmetres quadrats, 10 d'aquests molt específicament pels resultats que anaven donant, es localitzaren més de 20 accessos, alguns amb verticals de més de 300 metres i rius subterranis de 20 metres cúbics per segon. En algunes galeries l'alçada és de 100 metres. Es féren coloracions de l'aigua amb fluoresceïna, es forçaren tapons d'aigua i es van constatar sistemes subterranis amb fort desnivell. Amb tot, l'èxit principal de l'expedició foren els pocs problemes sanitaris, la gran capacitat de supervivència a la selva demostrada per alguns membres del grup estant en una ocasió fins a 5 dies valent-se per ells mateixos, i en resum la certesa de cada un dels membres que malgrat els esforços va valer la pena.

Detalls més concrets de l'expedició, així com tècnics, sanitaris i sobretot els impressionants descobriments geològics realitzats que posen en perill algunes teories de la formació de l'illa, es publiquen ja en revistes especialitzades a nivell internacional. També s'està preparant un extens treball a petició de la Federació Espanyola d'Espeleologia, Unió Internacional d'Espeleologia i Consell Superior d'Esports que es presentarà en diverses ponències sobre el Karst Tropical en el congrés de Santander de novembre de 1990.

ORELLA ESCRIVANA

ENDESA i la innocència dels altres

Això de la presumpció d'innocència, els directius d'ENDESA s'ho han pres d'una forma molt particular: han dit que no culparan els habitants dels Ports per haver tirat pintura marrona als pins i als ginebres; se'ls pressuposa innocents. Diu que van instal·lar la tèrmica d'Andorra per impedir que els veïns de la comarca embrutaren els arbres d'eixa manera. Les centrals tèrmiques de tot el món s'han instal·lat amb la mateixa finalitat. Moltes gràcies pel seu respecte a la natura!

Diu que volen posar un camp de tir a la comarca

Sí, sí, ja no sé què més ens poden voler posar! La tèrmica la tenim –i ben tinguda– el cementeri nuclear, es comente, ara només falta un camp de tir! Igual és per a tirar als arbres que encara no ha matat la tèrmica! O vés a saber si són més civilitzats (!!) i fan blanc als que ja han caigut.

Als que no ens en pot caure una de bona és a nosaltres! Veges tu si no podrien dir que volien posar una indústria que no contaminare o qualsevol cosa positiva. No! Ací: sofre, radiació i bales. És com una pel·lícula de terror!

El Centre de Salut

Ja he sentit a dir a més d'una persona –i podeu comptar que bé deu ser veritat– que el nou parallamps del Centre de Salut de Morella (ex-església de Sant Miquel) és radiactiu. Igual són els primers residus nuclears que ens porten a la comarca, i deu ser per això que li han posat eixa curiosa i blindada porta.

ENRESA i la Naturalesa

Per cert, també m'han dit que ENRESA, els que ens volen embotir el cementeri nuclear a la comarca, han estat uns dels patrocinadors del programa «JUVENTUD Y NATURALEZA» del *Mi(ni)sterio de Asuntos Sociales*.

Els sí que són un «asunto social»...

Les Forces Armades i la Neteja

A part de les essències que comentava a l'altre número, les forces armades ens van deixar bona cosa de brutícia per tota l'*Alameda*. Però es veu que no és un fet aïllat: a Penyalosa s'han trobat munts de llandes escampades pel camp. Qui amb xiquets se gite... pixat s'alce.

La curiositat de la gent

No m'ha dit que per culpa dels militars que donen mal exemple –però què sap u–, però el fet és que quan vas a passejar pel camp et trobes tot ple de papers de plata, botelles, i tot el que li sobre a alguna gent. No pensar d'agarrar-ho és no pensar en els altres.

ENDESA exporta contaminació

Marroc i l'INI –grup industrial estatal on està inclosa ENDESA– han arribat a un acord per construir allà una central tèrmica. Però no és la més curiosa de les notícies internacionals referents a ENDESA. Conjuntament amb altres empreses elèctriques europees, assessoraran Txecoslovàquia en qüestions d'electricitat entre les que està (ATENCIÓ!) la reducció de les emissions contaminants de les tèrmiques d'aquell estat. Els europeus de l'est no saben la que els pot caure al damunt amb l'obertura a Occident. A bon sant s'encomanen!

Els clots rurals

Diu que els moltíssims clots –alguns més bé són *alvencs*– dels anomenats «camins rurals» són per recordar que allò abans ere una pista. Però més bé hi ha qui recorde que algú haurà pogut fer una altra carretera amb el material que es va estalviar per fer els ditxosos camins.

**Canal 9 en valencià!
Fabregat dimissió!**

Adhesió a la campanya d'ACCIÓ CULTURAL DEL PAÍS VALENCIÀ

POSEU
SEGELL
DE
20 PTES.

Molt Honorable Senyor
Joan LERMA I BLASCO,
President de la
Generalitat Valenciana

Plaça de Manises, 9
46003 VALÈNCIA

RECUPEREM EL NOSTRE PATRIMONI

La Dansa dels Torneros

Autor: Julià Pastor i Aguilar

La dansa dels torneros es balla a Morella al Sexenni representant a l'Ajuntament.

• • •

La descripció de la dansa es basa en les observacions directes, fotografies, vídeos i el testimoni del Sr. Belisario Querol que és actualment un dels mestres de la dansa, juntament amb el Sr. Joan Prats.

DANSANTS: 9 xics joves. Un que va davant i és l'àngel i vuit que fan les evolucions de la dansa. Tots els components de la dansa es disposen en filera, a uns quatre metres l'un de l'altre.

L'àngel és el que obre marxa i marca el pas. Si es fa alguna parada, es torne a moure sempre amb el peu esquerre.

VESTUARI: Els vestits que es descriuen són els que van eixir l'últim Sexenni, l'any 1988, i es guarden a l'Ajuntament. L'estructura del vestit actual data de 1898, any que es va canviar la indumentària dels dansants perquè li va parèixer escandalosa a l'arxiprest Tomàs Sales. Aquell any eixí a la dansa el Sr. Miquel Martí Gamundí (l'àngel Sussenat). (1).

Els dansants portaven uns calçotets de punt fins al turmell i unes faldetes de randa fins un poc més avall del genoll que feien molta volada en fer el salt. Les faldetes es denominaven "bolero de randa".

L'àngel portava saragüells negres i espartenyets amb sivella de fantasia.

Els torneros anaven pentinats amb ratlla al mig i el cabell arrissat fins a l'any 1952. És l'any que va eixir a la dansa el Sr. Belisario Querol. Van baixar a Castelló a les festes de la Magdalena. Es van deixar la ratlla al mig, però ja no es van arrissar el cabell.

Dansants: Espardenyes blaves de roba.

Calces a franges horitzontals iguals, d'uns tres dits d'amplada, de tres colors; de dalt a baix blau, rosa i blanc.

Pantaló ajustat fins al genoll de color salmó clar. La costura de dins del camal a nivell del genoll va oberta i es botone amb un botó dorat i una traveta. La costura exterior del pantaló, als dos costats, va tapada per una franja de gasa o tul, d'uns 4 dits, frunzida pels dos cantons de dalt a baix i rematada per les vores per un galonet estret dorat. De la vora de baix dels camals, revetada pel mateix galonet dorat, ix una randa blanca de 4 dits d'ample.

Casaca de color blau. Porte tres pales a l'esquena, distribuïdes regularment, una al mig de l'esquena i les altres dos simètriques, que baixen del mig dels

muscles. A la part de davant porte dos pales com les de l'esquena que baixen del mig dels muscles en continuïtat amb les de la part posterior. Les pales de davant i darrere van resseguides al mig per un galonet dorat.

La casaca es botone amb 7 botons dorats i els corresponents traus. A cada costat de la botonadura, a uns dos dits de la línia de botons, van unes tires com les que tapen la costura exterior dels pantalons (1 cm. més estretes) i amb el mateix galonet, que és diferent del que recorre les pales. Al coll porte una tira de la mateixa gasa o tul d'uns 7 cm. d'ample, vorejada per una randa de 1'5 cm. la tira de tul va subjectada a la casaca pel mig amb el mateix galonet de la casaca i el pantaló fent un frunzit en forma de paletes de 2 cm. d'amplària.

La màniga és curta i feta a tires verticals frunzides i alternades de color blau i salmó clar. Les costuretes de canvi de color de les tires van resseguides pel galonet dorat del mig de les pales. El mateix galonet va damunt de la costura de la cisa i del aixelleró. La màniga es remate amb una tira blava d'un cm. amb el galonet damunt i la mateixa randa de l'extrem dels camals.

Cinturó de roba de 4 cm. de color salmó clar amb galonet prim dorat, dalt i baix, a mig cm. de la vora.

Vestit de l'àngel: Espardenyes blaves.

Molt Honorable Senyor:

Canal 9-TVV no està acomplint una de les finalitats elementals per a les quals va ser creada, "fomentar l'ús del valencià", despreciant la voluntat expressada per més de 300 ajuntaments, per entitats i associacions i per més de 100.000 ciutadans, que van demanar una televisió íntegrament en valencià.

La progressiva castellanització de la programació, les desafortunades campanyes de "Bienvenidos al Levante Feliz" i "La noche erótica de Canal 9", s'han vist ara incrementades per una absurda censura.

La total responsabilitat d'aquesta situació és del Director General de RTVV, Sr. Amadeu Fabregat, el nomenament i destitució del qual és, segons llei, competència de la Presidència de la Generalitat.

En conseqüència, sol·licite el cessament del Sr. Fabregat.

Nom: _____

Població: _____

Calces de tres colors a tires horitzontals d'uns tres dits d'ample. Els colors són blanc, verd i groc-beige.

Pantaló de vellut verd-botella amb els mateixos adorns que els dels dansants. L'única diferència és que el camal es botoneja per la part de dins amb dos botons.

La casaca és del mateix color verd amb les tres pales a l'esquena i les dos davant. També porte els adorns dels dos costats de la botonadura. Al coll porte randa doble, subjectada per una vora en comptes de frunzida pel mig com en el cas dels dansants.

Les mànigues de la casaca de l'àngel són bastant complexes.

Estan frunzides, i formades per franges alternades i horitzontals com s'explique a continuació. La primera franja és del mateix vellut verd i arriba fins un poc més amunt del colze amb el galonet dorat a dos cm. del remat. A partir de la cisa, sobre el vellut verd de fons, done la volta una franja com les que van a les costures de fora dels pantalons (gasa frunzida i revetada de galonet dorat). A continuació ve una tira de tul de 9 cm. d'amplària amb vetes verdes que simulen el trepat. Sobre les vetes verdes hi ha dos puntets dorats. Després ve una altra franja de vellut verd amb galó a dos cm. del començament (baix del colze) i 2 cm. abans d'acabar. A continuació una altra franja del trepat. L'última franja és

de vellut verd de 6 cm. amb galó a la costura d'inici i del final. La màniga acabe amb la mateixa randa del coll i del final dels camals.

Capeta curta de gamussa beige amb costura dorsal central. La capeta acabe al mateix nivell de la casaca i està vorejada per un galó dorat de 2'5 cm. Als dos costats de davant i per la volta van uns guarniments del mateix galó de la vora d'uns 11 cm. de longitud i a una distància d'uns 19 cm. una de l'altra. Als cantons de davant n'hi van tres a cada banda formant angle de 45° cap amunt amb la vora que baixa. Les de la vora de baix van paral·leles a les que baixen i la de darrere està sobre la costura i en posició vertical. La capa té un collet de dos cm. d'ample.

L'àngel porte una espasa inclinada cap a ell mateix, subjectada a la mà dreta i amb el braç lleugerament extés.

El vestit de l'àngel dels torneros és el que porte el pregoner del dia de l'Anunci.

PAS DE LA DANSA: Esta dansa té un pas molt característic. El ritme del tabal és el mateix de les altres danses, lleugerament més lent. A cada fórmula rítmica en el primer temps es pose el peu en terra. Al segon temps es pose la punta del peu al costat del taló de l'altre peu i es fa un moviment ràpid cap a rere. El tercer temps es llance el peu endavant de manera que serveix per fer el pas i poder

baixar el peu a terra al primer temps del compàs següent.

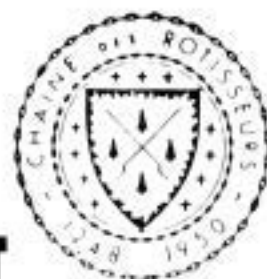
Cal que els moviments siguin ben harmònics. Que el cos es mantingui sempre ben recte i que no oscil·le cap als costats. També s'ha de procurar que el moviment de llançar la cama cap avant sigui ben elegant. Tot això fa que el pas done a la dansa una prestància i una dignitat dignes de mirar-se.

L'àngel marque sempre el pas i servix de referència als altres. Si hi ha alguna interrupció, es torne a moure sempre amb el peu esquerre.

PAS D'AVANÇADA: Els dansants van avançant en filera. Primer l'àngel i després els vuit torneros, dels quals els senars van de saltadors i els parells de patges. Els que ocupen els llocs 1, 3, 5 i 7 són els que salten i els que ocupen les posicions 2, 4, 6 i 8 els que van de patges. Tots van marcant el pas, anteriorment descrit. Els saltadors porten la mà esquerra recolzada a la cintura i a la mà dreta fan rodar una vareta entremig dels dits de forma alternant cap a un cantó i cap a l'altre de forma que vage passant per damunt i per davall dels dits contigus. Deixa manera la vareta rode mentre va passant per entremig dels dits d'un cantó a l'altre de la mà. Per fer-la voltar es porta el colze tocant del cos i el braç recte cap avant i amb el palmell mirant cap amunt, excepte en el moment que la vareta arribi al dit menut.

HOTEL CARDENAL RAM

RESTAURANT

Roque Gutiérrez Romero
Director Gerent

COSTA SUNYER, 1 - TELÈFON 16 00 00

MORELLA

Bar-Restaurant-Venta «EL CAZADOR»

Barri Hostal Nou, s/n - Tel. 16 07 03

Grups, Banquets, Bodes, Batejos

SEGURA BARREDA, 8

CARRERO
DE LA PRESO, 517
TELÈFON 16 03 36

MORELLA (Castelló)

Restaurant

Típica cuina Morellana

Especialitat en Corder farcit trufat

Els saltadors fan rodar la vareta cap a la dreta (sentit dextrògir) al mateix temps que passe del dit menut al dit gros on acabe el moviment. A continuació fan rodar la vareta cap a l'esquerra (sentit levògir) al mateix temps que passe del dit gros al menut, on acabe el moviment. L'aixina es va seguint, rodant a un cantó i a l'altre. Cada gir de la vareta o pas d'un cantó a l'altre de la mà coincideix amb un compàs o fórmula rítmica del tabal i cal parar la vareta en posició vertical al final de cada moviment, al mateix temps que s'alce la cama. El moviment de gir de la vareta cap a la dreta acabe al dit gros al temps que s'alce la cama esquerra i el moviment cap a l'esquerra acabe al dit menut al temps que s'alce la cama dreta.

Els que van de patges porten dos varetes inclinades a l'esquena subjectades per la mà esquerra amb el braç esquerre extès i amb el braç dret entortolligat a la punta de les varetes, amb l'extrem dels dits a la punta dels bastonets.

EVOLUCIONS DE LA DANSA: Les evolucions de la dansa es fan mentre dure la musiqueta de la gaita. Per fer això possible es toque la melodia dos voltes. També es podria aconseguir fent els finals de frase ben llargs. Els balladors han d'acabar les evolucions abans que acabe la dolçaina.

La melodia de la dansa dels torneros s'interprete amb la dolçaina. La melodia es transcriu en el present article en to de SOL.

Hi ha una versió enregistrada en el Vol. VII de la Fonoteca de materials de la Generalitat Valenciana: **MORELLA, tocs tradicionals de dolçaina**. També hi ha versions escrites al mateix disc de la Fonoteca, a la pàg. 261 del Vol. IX dels **Quaderns de música folklòrica valenciana** de 1951 editat per l'Institut valencià de musicologia i a la pàg. 10 del llibre de Gonzalo Puerto (2).

Quan sone la gaita els saltadors han de fer totes les evolucions sense parar la formació. Les evolucions de la dansa es realitzen anant, anant. A continuació es descriuen tots els moviments.

1.- Tirar la vareta a l'aire i entomar-la quan cau.

2.- Primer salt, en direcció endavant. Es fan tres passos a peu a sanga amb el peu dret i dos normals, després d'això es fa un salt tan alt com es pugue de forma que el cos quede ben horitzontal i la cama dreta estirada pegue tota la volta per dalt per tornar a replegar el cos quan

cau. El salt s'inicia i es remata amb el peu dret.

Acte seguit es fa el mateix salt en direcció cap a rere, cap a on quede encarat el tornero després del primer salt. En acabar el segon salt torne a quedar encarat cap avant.

3.- Voltar la vareta per les dos monyiques, primer per l'esquerra i després per la dreta.

4.- Voltar la vareta pels dos peus tenint la cama alçada horitzontalment.

5.- Fer voltar la vareta pel colze tenint el braç doblegat i la mà a l'alçada de l'orella.

6.- Fer voltar la vareta pel coll.

7.- Fer la ballesta. Es pose la vareta a la mà cap al dansant amb el braç doblegat. Es diu anar la vareta en el moment que s'estire el braç bruscament i la vareta pegue al bíceps i puge cap amunt. Quan cau, s'entome.

Si en algun d'estos exercicis cau la vareta en terra no s'han d'acatjar gens per replegar-la. Amb un moviment brusc de fricció cap a rere al mig de la vareta i immediatament posant la punta del peu s'ha d'aixecar la vareta i agarrar-la al vol. (Es tracte d'un moviment paregut al que fan els futbolistes per alçar la pilota de terra).

Quan s'acaben els 7 exercicis i pare la música, els saltadors agarren la vareta per les puntes i la fan anar per dalt del cap a un costat i a l'altre del cos de modo que quede ben recta i paral·lela al cos al final de cada moviment. El braç que agarre la punta inferior quede completament enganxat al cos i el que agarre la punta superior de la vareta quede en angle recte i passant per davant del front moviment de canvi de costat es fa coincidir amb el tercer temps del compàs, últim colp de la fórmula rítmica.

Quan torne a sonar la gaita tornen a fer els exercicis explicats anteriorment. Acte seguit fan voltar la vareta per entremig dels dits i es fa el canvi de saltadors.

El canvi es fa de la manera següent: Els patges van fent el pas una miqueta més llarg i els van guanyant terreny als que van davant fins que els alcancen i es situen a la seua esquerra. El patge trau les varetes per baix amb el braç esquerre i alçant la mà amb les varetes situades verticalment li'n done una i amb l'altra continue voltant-la per entre els dits al temps que accelere el pas per guanyar la posició que abans ocupava el seu

company de forma que els saltadors i els patges sempre ocupen els mateixos llocs relatius de la formació. El que ara fa de patge es quede amb les dos varetes que es pose a l'esquena amb la mà esquerra i subjecte després amb el braç dret per fora, envoltant l'extrem de les varetes amb la mà dreta.

Els torneros són sempre, per costum, els quintos de l'any de Festes. Encara que a la dansa només en van 9 és important moltes vegades necessari ensinistra-ne alguns més, perquè sempre existix el risc d'algun retortilló o estirament de lligaments que fa necessària la substitució d'algun dels dansants.

Els assaigs comencen el dia de Sant Josep i es fan a Sant Miquel i a la carretera del pla dels Arcs.

El diumenge abans de la Maredeu d'agost els torneros fan la primera entrada al poble ballant. Es fa per la vesprada, després de dinar, des de l'era de Pere Basilio fins a la placeta del Roser. El dia de la Maredeu d'agost, a les nou del matí, se fa l'entrada al poble des del portal de Sant Miquel fins a la Bola. Estes entrades tenen com a funció que els jòvens de la dansa perguen un poc la vergonya i s'aveen a ballar davant de la gent.

* * *

Assajadors de la dansa (3): El tio Felip de Cacaú, Nemesio Peña, marit de la Trompona.

Miquel Martí Gamundí (l'agüelo Sussena) va assajar des de principis del segle fins al 1934. Li ajudave Roman Ferreres Bel (l'agüelo Fornà).

Julia Ortí, que va eixir de tornero l'any 1934, va assajar la dansa de 1940 a 1958. Li ajudaven Roman Ferreres i José Pallarés.

Belisario Querol va eixir de tornero l'any 1952 i assaja la dansa des de l'any 1964. Joan Prats va eixir de tornero l'any 1970 i és també assajador des de l'any 1976.

NOTES

1.- PUERTO MEZQUITA, G. (1965): **Danzas procesionales de Morella i del Mestrazgo**. Edició facsimil de 1980. Diputació Provincial i Mancomunitat Turística del Maestrat. Castelló.

2.- *Ibidem*.

3.- *Ibidem*.

BÚSTIA

Carta a mon pare

Temprano levantó la muerte el vuelo,
temprano madrugó la madrugada,
temprano estás rodando por el suelo.

No perdono a la muerte enamorada,
no perdono a la vida desatenta,
no perdono a la tierra ni a la nada...

... Quiero escarbar la tierra

/con los dientes,

quiero apartar la tierra parte a parte
a dentelladas secas y calientes.

Quiero minar la tierra hasta encontrarte
y besarte la noble calavera
y desamordazarte y regresarte...

... A las aladas almas de las rosas
del almendro de nata te requiero,
que tenemos que hablar

/de muchas cosas,

compañero del alma, compañero.

Jo, també podria escriure els versos més trists avui, per dir-te adéu, però no voldria que aquesta fou una carta de comiat. Ningú se'n va si els que es queden no volen que se'n vage. I tu l'estàs ací, amb nosaltres, amb els teus.

Durant molt de temps vas lluitar,

contra la mort, i de fet li guanyaves, però al final va ser ella la que et va vèncer, això sí, et va vèncer com ho fan els covards, atacant-te per darrere i a traïció. I tu vas morir, vas estimar-te més morir de peu que viure agenollat, com havies dit moltes vegades. Vas morir, sense voler molestar a ningú, com no volent interrompre la vida quotidiana dels altres. Però aquell 28 de juliol, aquell dia que fins el cel va voler plorar te'n vas anar, deixant-nos sols, en la soledat i en la tristesa.

Aquelles gotes de pluja també, van voler ser testimoni del teu adéu.

Poca cosa puc dir-te ja més, que tu no sàpigues que jo sent, tan sols que, quan et veig allí, penso en aquell altre vers:

"Dios mío que solos se quedan los muertos"... I els vius.

Joan Carles Marcobal

Sr. Director:

El motiu d'escriure-li aquesta carta és per a fer conèixer un problema que pateix una família del poble i veure si entre tots se li pot trobar una solució.

Moltes vegades pensem que en tot el poble no hi ha gent que tingue problemes

econòmics, de vivenda, de qualitat de vida... i pensem això perquè nosaltres no en tenim, a més a més, no volem ser conscients de què el nostre veí pot necessitar alguna cosa i d'eixa manera ens desentenem de tot.

Aquestes línies volen ser un toc d'atenció perquè una família de Morella està vivint en condicions infrahumanes, amb poca llum exterior, sense cap tipus de servei higiènic, cuina, estufes...; el pis està deteriorat (amb perill de caure) i a més a més han d'eixir d'on viuen. Són un matrimoni amb un fill i un tio, tots estan molt malalts i no disposen de grans recursos econòmics (únicament d'ajudes d'assistència social).

El problema que s'ha plantejat és buscar un pis o casa on puguem viure més dignament que fins el moment. Jo voldria fer una crida pública, per si algú poguere col·laborar a la solució d'aquest problema i de forma especial cridar a les institucions públiques perquè tinguen la clara voluntat de solució, perquè si per iniciativa privada no es pot solucionar, és necessari que les institucions solucionen el problema en nom de tot el poble.

Us saluda afectuosament:

Signat: Eduard Blasco i Pitarch

Publicacions

Lluny d'Obaba

Obabakoak, Bernardo Atxaga.
Edicions B. Barcelona, 1990.

Al mes de novembre Ed. B va publicar una traducció al castellà (feta pel propi autor) d'**Obabakoak** de Bernardo Atxaga qui havia estat Premi Nacional de Literatura l'any 1989. Fou per a mi una troballa inesperada, sorprenent, magnífica. Per això, en saber que havia estat publicat en català, no vaig poder evitar de tornar-hi.

Si trobar temps per llegir sol ser complicat, rellegir és gairebé un impossible, així que la meua intenció era només evocar aquells contes, aquelles històries que m'havien impressionat més l'altra vegada.

Vaig començar amb «Esteban Werfell» i «Post tenebras espero lucem», tots dos d'**Infancias** (la primera part del llibre). És a dir la història de Maria Vockel i Esteban Werfell qui des de Cap Desolació

evoca allò que li va passar molt de temps enrere, exactament quan ell tenia 14 anys.

I la de la mestra d'Albània, el barri més allunyat d'Obaba. «...Un dia. I si a un dia li n'afegien d'altres vint-i-nou o trenta es forma un mes. Un mes que amb d'altres onze formaven un any. Tanmateix allò només devia complir-se en altres llocs, no al barri d'Albània...». Després havia pensat de passar a la tercera part, **A la recerca de la darrera paraula**, i recordar «El criat del ric mercader», «Sobre els contes», «De matí», «Com escriure un conte en cinc minuts» i «Klaus Hanhn». Els primers palesen que contar històries pot ser (¿Ha d'ésser?) un joc i inviten a participar-hi, especialment a tots aquells que alguna vegada s'hagen preguntat què vol dir això de «contar històries», i quins elements ha de contenir una bona història. «Klaus Hanhn» n'és un exemple idoni, oportú.

Per a Hanhn acaba de començar el Dia Decisiu en què ha de canviar de vida. Un vell somni que tots (?)

hem acaronat més d'un hivern. Per fer-lo realitat només li cal marxar a l'illa de les tortugues. «...Perquè aquell era, justament, el dia triat per ell per canviar de vida; el dia en què, alhora que complia quaranta-set anys, començava la seua Nova i Gran Ètapa».

En aquest punt de la meua relectura ja va resultar impossible parar fins arribar, de bell nou, a la pàgina 385. He llegit **Obabakoak** tres vegades i puc dir que en cada nova lectura em fascina més. Ara em sembla impossible haver pogut obligar, pràcticament, «Margarete i Heinrich, bessons» o la corprenedora història de Mathias Reimz i Philippe Auguste Bloy.

Llibres com aquest en caben ben pocs en un any, i en dos, i en tres, i... i no parlo, per descomptat, tan sols de la literatura basca (de la que no sé res més que el que he llegit en la introducció d'Ibon Sarasola) sinó de qualsevol literatura i de qualsevol país, fins i tot del País d'Obaba...

Pilar Alfonso

CREACIÓ

Vallivana (VII)

Aquell dia havia decidit fer una neteja a fons. Havia passat temps des de la darrera vegada, ja que la vaixel·la de l'aparador, que només feia servir els dies senyalats, així ho manifestava.

La pols s'havia apoderat de tot l'espai i de tots els raconets. Vaig pensar que seria millor treure-ho tot i poder netejar a gust.

La primera cosa que vaig tindre a les mans van ser dues fotografies, la de la nostra boda, i una dels xiquets quan eren menuts.

Mentre estava traent els gots poc a poc, a fi de no trencar-ne cap, els meus ulls es desviaven cap a les fotografies que havia posat damunt de la taula. Aquelles fotos havien estat a la primera fila de l'aparador des de feia molts anys i quasi mai les mirava, ja que havia passat a formar part de la decoració. Avui no sé perquè tenia un especial interès en mirar-les bé i de prop, potser perquè estava cansada després de tot un matí d'anar amb la granera a la mà i el drap de la pols amunt i avall. Les vaig agarrar, vaig anar cap a la finestra i asseguda a la cadira, anava observant tots els personatges que allí apareixien.

Havie plogut molt des d'aquell dia i també havie fet sol –pensava per a mi– ja que la foto havie perdut color i pareixie que estiguérem tots mig descolorits.

Intentava reconèixer tots els que s'havien retratat amb Vicent i amb mi a la porta de l'església el dia de la nostra boda. Va ser fàcil ja que tots eren parents i no n'eren massa. Alguns havien envellit com jo i d'altres ja havien mort, com el tio Pere, que vivie a Barcelona. Amb ell i la seua dona vam marxar el dia després de la boda. Ells a treballar i nosaltres a passar uns dies de lluna de mel.

Com m'havie agradat aquella ciutat, tan gran, tan desconeguda, i tan diferent al poble! Encara tenia a la memòria llocs com el Tibidabo, Montjuïc i la Sagrada Família.

Aquells primers dies de convivència amb l'home amb què t'has casat, poses al descobert l'amagatall més íntim de tu mateix davant d'algú que coneixes de quatre balls, dos xarrades i cinc passejades. I no és fàcil, filla, –em die ma mare abans de casar-me, però t'hi acostumes i després acaba sent un pur acte rutinari, com tants altres.

També el meu germà Toni i la seua novia Carme estaven a la fotografia. Poc temps després del nostre casament, es van casar ells, una mica precipitadament, ja que la Carme es va quedar en estat. Ja feie mesos que festejaven. I, encara que això va suavitzar les crítiques i els comentaris, van ser tema de conversa unes quantes setmanes.

Després que tingueren ells el primer fill, jo vaig passar a ser el centre d'atenció d'algunes persones que començaven a preguntar-me si ja venie algú de camí. A mi això no em feie pensar massa, perquè era jove i encara tenia molt de temps per davant, però Vicent ja començava a trobar-se incòmode.

Un dia em va confessar que alguns companys de la fàbrica li feien bromes dient que si no servie. I això el preocupava moltíssim. A mi aquell comentari em va enrabiar molt. Jo ja l'havia sentit moltes vegades a la fàbrica, en boca d'alguns homes. I ara, precisament, ere la virilitat de Vicent la que estave en boca d'uns altres. I ell participava d'aquell joc tan baix.

Però prompte va passar la boira. Uns mesos després ja va poder dir que la seua dona esperava un xiquet. I això el va tranquilitzar molt a ell i al meu pare, que ja esperava impacient poder fer el seu paper d'*agüelo*.

El pare, després de la mort de la mare, va vindre a viure amb nosaltres. Aixina ho va voler i aixina m'ho va dir:

– Mira filla, els pares estan més ben cuidats per les filles que no per les nores.

I ere natural que aixina fore –pensava jo–. Encara que coneixia alguns casos que no ere cert.

Vaig seguir mirant i els meus ulls van anar a parar a la mare. S'havie comprat un vestit nou per a l'ocasió, havia anat a la perruqueria i estave molt templada. Aquell vestit no el va poder disfrutar per molt de temps ja que el cor li va fallar.

El seu record em va entristir molt i vaig deixar de mirar aquella fotografia.

Al costat estave la foto dels xiquets i em va vindre al cap allò d' "uns vénen i uns altres se'n van".

El record dels xiquets quan eren menuts va suavitzar aquell moment tan trist.

El xic i la xica es portaven només un

any de diferència i s'assemblaven molt. Pareixien bessons. De menuts m'havien donat molta faena, però jo la feia a gust, tenia temps i em dedicava molt a ells.

Vicent treballava moltes hores i venie cansat. Ell no participava per a res en les coses de casa. En canvi, el pare m'ere d'una gran ajuda. Es fonie pels néts i els entretenie molt.

Jo, de vegades, l'observava i em dolie que tot allò que ara feie pels néts no ho haguere fet pels fills.

Tan a prop com estàvem el pare i jo dels xics i tan lluny com estave Vicent. A ell mai li havien agradat massa els crios. No sé per què s'enfadava tant quan els xiquets no volien anar amb ell, i fugien corrents cap als braços de l'*agüelo*. Estie segura que estave gelós del sogre. A vegades li soltava unes xerrades que no m'agradaven gens. Sort que ell, carregat de paciència, no va dir mai esta boca és meua.

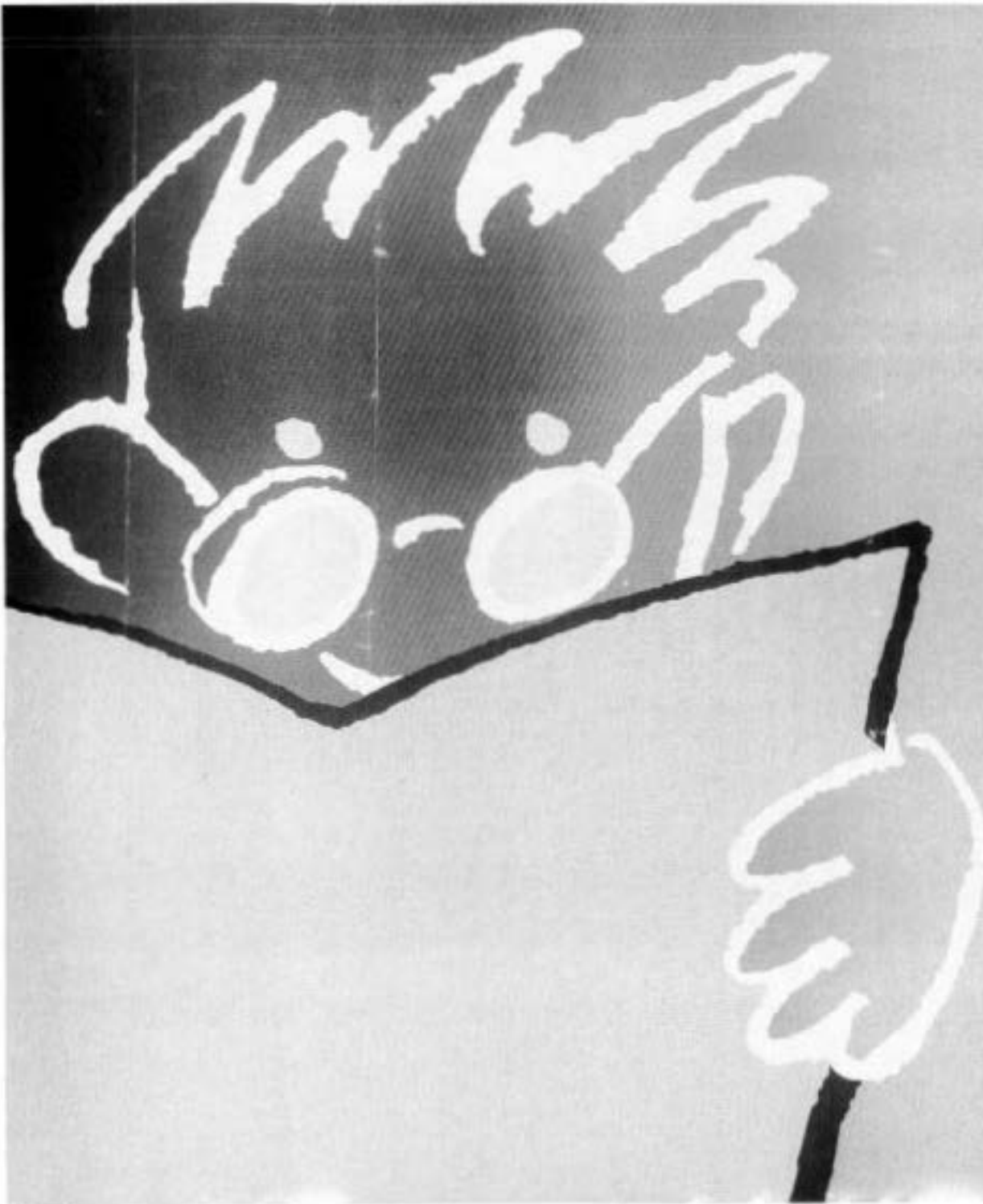
Quan els xiquets anaven a l'escola, el pare els acompanyava i anava a replegar-los. També ere l'encarregat de portar el pa. El temps que li sobrava, el dedicava a voltar a l'Alamera, arreglar el món amb els de la seua quinta i mirar al carrer sentat a la cadira de boga.

Quan els xiquets no estaven a casa, s'apreciava un silenci que, quan durava més del compte, ere trencat per ell per fer qualsevol comentari sense importància o contar alguna cosa que ja havie dit anteriorment. El seu caràcter, al llarg dels anys, s'havie anat suavitzant molt i quasi mai eixien de la seua boca queixes o retrets. Només hi havie una cosa que el feie rosegar. Ere, justament, el moment de les menjades, quan els crios, ja més grandets, van començar a tindre manies amb el menjar.

– Que si això no m'agrada! Que si d'allò no en vull!

No podie consentir que es despreciava el menjar que tants esforços i suor costaven. I en allò que començava a retreure:

– Que si a sa casa mai s'havie despreciat un tros de pa. Que si els seus fills sempre s'ho havien menjat tot... I ell em mirava a mi perquè confirmara el que estave dient. I ere veritat. Jo ho confirmava davant dels xics i li donava la raó.

El Bibliobús de la Diputación es una biblioteca móvil que recorre distintas localidades de la provincia. Su misión es la de acercar el libro y llevar la lectura a todos los habitantes de los pueblos de las Comarcas de Castelló que carecen de Biblioteca Pública o Centro de Lectura.

Desde este curso se visitarán las Comarcas del Alto Palancia y Els Ports, según 28 las peticiones a las que se da servicio.

Al mismo tiempo viene de ensayar de estos pueblos con la Biblioteca Cultural que la Diputación tiene creada, con sede en el Servicio de Publicaciones.

El Bibliobús efectúa sus paradas en lugares de fácil acceso: praderas, a áreas recreativas y centros escolares, con una periodicidad quincenal.

Para acceder a este servicio de préstamo de libros de consulta, disponer de un carnet de lector, independiente para cada una de las siguientes categorías: carnet y una fotocopia del DNI, y en caso de ser menor de edad, además de la fotocopia.

Desde el curso pasado el Bibliobús incorpora un nuevo servicio, el trata de una obra de Información, Documentación y Asesoramiento Juvenil, dependiente del Institut Valencià de la Joventut.

Se ofrece un facilitador el acceso de los jóvenes de las zonas rurales a toda la información necesaria para el desarrollo de sus actividades.

La información que facilita es muy variada: exposiciones, ferias, concursos, excursiones, viajes, talleres, actividades laborales, grupos musicales, exposiciones, conciertos, discusiones, etc.

Todas las sesiones que presta el Bibliobús son gratuitas.

ALTO PALANCIA

Alcanyis	1778	Castellón	1780	Castellón	1780	Castellón	1780
Alfara	1779	Castellón	1780	Castellón	1780	Castellón	1780
Alfara	1779	Castellón	1780	Castellón	1780	Castellón	1780
Alfara	1779	Castellón	1780	Castellón	1780	Castellón	1780

ELS PORTS

Castellón	1780	Castellón	1780
Castellón	1780	Castellón	1780
Castellón	1780	Castellón	1780
Castellón	1780	Castellón	1780

OCTUBRE	NOVIEMBRE	DICIEMBRE
1 2 3 4 5 6 7	1 2 3 4	1 2
8 9 10 11 12 13 14	5 6 7 8 9 10 11	3 4 5 6 7 8 9
15 16 17 18 19 20 21	12 13 14 15 16 17 18	10 11 12 13 14 15 16
22 23 24 25 26 27 28	19 20 21 22 23 24 25	17 18 19 20 21 22 23
29 30 31	26 27 28 29	24 25 26 27 28 29 30 31
ENERO	FEBRERO	MARZO
1 2 3 4 5 6	1 2 3	1 2 3
7 8 9 10 11 12 13	4 5 6 7 8 9 10	4 5 6 7 8 9 10
14 15 16 17 18 19 20	11 12 13 14 15 16 17	11 12 13 14 15 16 17
21 22 23 24 25 26 27	18 19 20 21 22 23 24	18 19 20 21 22 23 24
28 29 30 31	25 26 27	25 26 27 28 29 30 31
ABRIL	MAYO	JUNIO
1 2 3 4 5 6 7	1 2 3 4 5	1 2
8 9 10 11 12 13 14	6 7 8 9 10 11 12	3 4 5 6 7 8 9
15 16 17 18 19 20 21	13 14 15 16 17 18 19	10 11 12 13 14 15 16
22 23 24 25 26 27 28	20 21 22 23 24 25 26	17 18 19 20 21 22 23
29 30	27 28 29 30 31	24 25 26 27 28 29 30 31

Diputació de Castelló

BIBLIOBÚS

CENTRE D'INFORMACIÓ, DOCUMENTACIÓ I ASSESSORAMENT JUVENIL

Un recolzament «històric» a aquells pobles que lluiten contra la contaminació produïda per la Central d'Andorra

ADOLF
SANMARTIN I BESALDUCH

Recorde com una cosa llunyana les primeres reunions convocades en aquell moment pel diputat provincial Ximo Paig (m'agradaria saber on hi eren aquells que avui han agafat sense escrúpols i a correcció la bandera ecologista), alertant les autoritats locals i provincials del perill de degradació que estava sofrint la massa arbòria de la comarca dels Ports a conseqüència de la contínua emissió de fums procedents de les rígides xemeneies de la central tèrmica d'Andorra (Terol).

La història que continuà a aquelles "tactuoses" i contaminatòries notícies és per tothom coneguda. Al recolzament incondicional de la Diputació Provincial i a la total i completa disponibilitat personal de Paco Blasco, aleshores alcalde de Morella (des d'aquí li aconselle la redacció d'unes breus memòries que ben bé podrien titular-se "Dels traïdors que m'envoltaren i de les injustícies que em feren"), li seguí la tramitació d'una querrela criminal contra els directius d'ENDESA el 1986 (que després seria desaconsellada), la presentació d'una demanda civil el 1987 i la definitiva interposició, en maig del 1989, de querrela criminal al Jutjat de Primera Instància de Vinaròs, derivada de la denúncia presentada a la Fiscalia per part del ciutadà Benjamín Casañ. Un més després, acudien a l'esmentat jutjat les viles de Vilafranca, Portell, Vallibona, Herbers, La Pobla, Ares, Villors, Castell de Cabres, Sorita, Catí, Palanques i Benassal, amb la finalitat d'acusar -tant en concepte particular, com en concepte de part perjudicada- la "Central Tèrmica Teruel", de la degradació contínua i accelerada dels boscos de la comarca. Posteriorment, i dintre de l'actual any, feien el mateix els pobles de Forcall, Castellfort i Olocau, a banda de quatre localitats de la veïna comarca del Maestrat: Tirig, i i Adzaneta. L'ajuntament de Morella, amb l'intent de corregir la irresponsabilitat municipal i "miopia" política del seu alcalde (l'aliancista José Vives) al no voler presentar temps enrere cap mena de denúncia a la Fiscalia, es personava cinc dies després.

Aquests són, a grans trets, els antecedents dels actuals litigis, en els quals els consells municipals lluiten per demostrar que els fums emanats de l'esmentada central són tan perjudicials per als nostres boscos que, de no aplicar-se a temps autèntiques mesures correctores, els portarà a la seua mort.

Però l'actual problema no és nou, perquè ja fou posat damunt la taula pels polítics 128 anys enrere. A l'ARXIU DEL MINISTERI D'AGRICULTURA (Madrid), concretament al lligall 350, carpeta 6, ens apareix tot el procés administratiu seguit el 1862 per la província de Palència "con objeto de que se adopten urgentemente las medidas imprescindibles para evitar los perjuicios que la combustión del carbón ocasiona a la riqueza forestal". El causant no era d'altre que "los hornos con altas chimeneas donde se usa la ulla mineral, de cuya combustión se desprenden gases hidrogeno-bicarbonatados y otras sustancias envueltas en densos humos que obran corrosivamente sobre los órganos foliáceos de los pinos y robles". A partir d'aquí s'inicià tota una llarga polèmica que, sense saber com acabà, obligà a l'emissió de dictàmens oficials per part de la "Junta Facultativa de Montes", ràpidament contrarrestats pels contrainformes de la "Junta Facultativa de Minería". Sense ànsies de revifar antics focs ara apagats, sense que recordar aquella llunyana realitat pot servir, a banda de poder assentar hipotètiques "jurisprudències político-administratives", perquè tots ens conscienciem de l'existència d'un gran problema que requereix de grans solucions. Al cap i a la fi, com assenyalava l'informe de la Junta de Montes signat el 27 de maig de 1862, "el tema contaminatorio que tanto afecta a las masas forestales no es más que la triste historia de una contradicción permanente: o los humos son perjudiciales al arbolado o no lo son. Sería cerrar los ojos a la evidencia y a la historia el negar su acción destructora (...). El mal existe y, existiendo, no hay más medios para cortar sus efectos que impedir que se realice", propugnand, ratlles més avall, "la situación de los hornos en un punto desde donde la acción de los humos no pueda alcanzar al arbolado, evitando con ello posibles daños".

Uns mesos després, el 24 de setembre de 1862, l'esmentat informe era contestat per un altre de similar, però de sentit

contrari, emès per la Junta de Minería. Malgrat els clars interessos miners que representava, admetia, no obstant, "lo perjudicial de la quema de carbones piritosos de baja calidad por el azufre y alguna pequeña proporción de arsenicos de ellos derivados", aconsellant, en aquestos casos -similar al nostre-, "el sistema introducido desde 1848 de la purificación de carbones por medio de un aparato consistente en una caja de madera llena de agua con dos compartimentos desiguales, de los que el más pequeño está provisto de un pistón que se mueve verticalmente". Tret d'això, i queient dintre de greus contradiccions, es considerava que el dictamen de la Junta de Montes "era más un sentimentalismo forestal que una fría realidad, puesto que la hulla no posee ningún elemento que, a través de la combustión, actue de corrosivo sobre los órganos foliáceos". A més a més, s'afegia que "si esos gases derivados de la combustión de la hulla fuesen corrosivos y dañinos, natural sería que afectasen no solo a la riqueza forestal, sino también a la animal (...), cosa que no sucede así, sino todo lo contrario, pues los humos de la combustión de la hulla ahuyentan ciertas enfermedades endémicas que antes se padecian, mejorando con ello la salud pública". Per últim, i en un atac de cinisme barat i cega hipocresia, es venia a afirmar que "la provincia de Palencia no es la única o primera de Europa en usar coke, por ser esta industria secular ya en varios países, sobretudo en Inglaterra, en cuya ciudad de Londres se queman anualmente más de cinco millones de Toneladas de mineral, no siendo ello incompatible a los paseos y squares cubiertos de árboles, vegetación y jardines, y a la felicidad con que viven y trabajan sus habitantes".

No sabem què fallà l'administració després de llegir ambdós informes per no trobar-se en l'esmentat lligall la resolució definitiva. Malgrat tot, quedà claríssim per a les Juntes Pericials -pertanyents les dues al Ministeri de Foment- que, tot i defensar els interessos dels seus rams, els carbons de baixa qualitat desprenien en la combustió una quantitat de sofre i altres substàncies químiques suficients com per a perjudicar seriosament les masses arbòries.

Asseveració, doncs, importantíssima. Tant que valdria la pena ser llegida per més d'un directiu d'ENDESA. Al cap i a la fi, de sabuts és rectificar.

OPINIÓ

Morella i les Forces Armades

En un passat butlletí municipal "Morella" apareixien moltes fotografies i algun discurs amb motiu de la celebració a Morella de la Setmana de les Forces Armades.

Per exemple: es lloaven gestes militars quan mai una gesta militar és una victòria. Sol parlar-se molt de les victòries militars, de la Pàtria guanyadora, de l'aniquilació dels enemics, que tot això ens fa lliures, i moltes altres coses. També ere aquest el tarannà de la celebració de la Setmana.

En canvi una victòria militar està basada en la mort i el sofriment dels anomenats enemics (i també dels victoriosos) i en aquesta victòria haurà guanyat el nostre egoisme, però mai podem dir que és un bé per al gènere humà. De les misèries i sofriments que dona una guerra els morellans en sabem prou i això tant si hem participat victoriosament (Germanies) com en altres guerres que hem patit pels dos bàndols (Successió, carlines,...), mai la victòria ha representat un bé, perquè ha aixafat els enemics i mai la derrota ha estat un bé, perquè ens han aixafat.

Amb això podem donar un caire antimilitarista o antibèl·lic, però si mirem la realització de la Setmana de les Forces Armades, també ens manifesta el mateix, el militarisme ve donat pel domini d'uns sobre els altres, i en canvi tots convivim sota la mateixa oberta blava feta a la creació, per això ens podem preguntar: Per què hem de voler dominar sobre els altres si tots tenim el mateix dret?, i aquest dret no el respectem per l'ús de la força o per la dissuasió que això crea.

La conseqüència de l'armamentisme és clara, uns mantenen el seu poder i el viure molt bé i els altres segueixen malvivint. Nosaltres amb el nostre viure consumista som tan culpables d'aquest estat de coses com els països capdavanters o els grups principals de poder i aquesta còmoda manera de viure l'hem de mantindre per la força, amb aquest signe s'expressa un article aparegut el darrer AU!, i jo el comparteixo plenament, ara voldria fer algunes consideracions d'altres tipus.

El fet que únicament algunes minories s'hagen oposat més o menys vetlladament vol dir que la major part dels morellans estaven d'acord amb aquestes jornades,

inclús algunes persones que s'havien de distingir pel seu sentit crític van arribar a donar suport a aquesta Setmana.

Seria interessant conèixer els motius pels quals la gent ha donat suport a tots els actes (amb l'assistència, en conèixer armament, en l'anomenada jura de bandera,...), si ho analitzem fredament, poden no haver-ne. Davant d'això jo hi veig una nova mitologització transcendent.

L'home de tots els temps ha anat creant molts tipus de mites, podríem dir els de la creació de les tribus, de la fertilitat (renovables anualment), etc., i l'home d'avui en dia ha perdut el sentit de molts d'ells, però n'ha anat altres com el consumisme, l'esport, la tecnologia i en podríem posar molts altres i podríem veure'ls emparentats amb antics mites. Entre tots els mites actuals hi ha una cosa pràcticament comuna: serveixen per al manteniment de l'estat de les coses de forma que amb ells es mantingue l'explotació d'uns humans per uns altres humans.

Però al mateix temps que es van recreant antics mites del domini, és necessari donar una raó global de la seua existència i per això s'han creat altres tipus de mites que globalitzen la situació i la mantenen, podríem anomenar-los mites transcendents. Dins d'aquesta tipologia podríem posar el tema religiós (durant molt de temps ha servit de suport ideològic a l'estat de les coses) però actualment aquest tema ha canviat de sentit (perquè la gent no se sent exclusivament religiosa o perquè els que se'n senten ho fan des d'un punt de vista alliberador de les esclavituds de l'home i solidari).

Per tot això és necessari re-crear i inventar altres mites que donen suport a la situació actual, llavors per això es manté el sentit de servei als altres per la religió (encara que molt menys que abans) a través d'un sacramentalisme desencarnat de la vida de gent, a través del camí polític entès com un servei (quan és un aprofitament en molts de casos i violente la pròpia forma de pensar); també ho és l'anomenat servei a la Pàtria (amb la creació dels símbols que la representen i el culte a aquells símbols, com va quedar palés aquella setmana de maig).

Per realitzar de forma correcta aquesta anàlisi caldrie aprofundir molt més, però el resum podria ser molt clar, hi han moltes formes (noves o antigues) que utilitzades en sentit mitològic alienen la vida de l'home actual, i a més a més aquestes formes són molt canviants en

funció de cada moment de la història, però són majoritàriament tendents a mantenir la situació dels qui viuen molt bé i en contra dels que són utilitzats per aquest fi.

Caldrie veure encara les conseqüències que té aquesta situació per als que pretenen viure de forma totalment lliure i allunyats d'aquests tipus d'alienació (cosa impossible d'aconseguir plenament), però el que cal és estar atent a tot el que ens volen imposar per tal de continuar amb l'estat actual de les coses reaccionant contra tota ideologia que ens impedeix treballar per l'alliberament de tots els humans i de tot l'home. Aquesta vigilància encara hauria de ser major per part d'aquells que tenen una certa relevància pública, em va resultar molt trist veure com certes persones que viuen a Morella retien un homenatge idolàtric.

El resum final seria aquest: vigilem per a mantindre'ns el més lliures possible de tot el que ens volen imposar sota els signes més diversos.

Eduard Blasco

Les Festes

Fa poc s'han celebrat les festes de quasi tots els pobles, i l'activitat més repetida han estat els bous, i per aquesta zona la gent té la impressió que si no hi ha bous, no hi ha festes. En relació amb les festes, podríem llegir a «Morella», butlletí d'informació municipal que les festes de Morella s'havien adaptat als temps actuals.

Entorn d'aquestes dues premisses vull escriure aquest article. Els que defensen la realització dels bous afirmen que als animals no se'ls fa mal (ni es tiren coets ni es punxen), però veient un animal acorralat als carrers del poble, entorn d'una massa de gent cridant i veient com el bou pretén fugir, potser poguem concloure que en eixe moment està com les persones deixades a les feres o els gladiadors que o mataven o eren morts. Els homes han estat substituïts per animals, la base, però, continua sent la mateixa.

Moltes vegades hem sentit dir que els bous són una excusa per fer festa: préssec amb vi, berenars, xaranga...; però en realitat si llevàrem els bous, donen l'excusa que ja no seria el mateix.

Passo a la modernització de les festes, que a Morella ha consistit en

un augment dels bous (d'un matí i dues tardes a quatre matins, quatre tardes i dues nits) i també fer el canvi a l'entrada (allargant-la molt). També podem dir que la modernització ha consistit en el canvi de moment dels actes culturals (setmana de música, conferències), el dia del turista s'ha canviat de setmana (i s'han eliminat les actuacions folklòriques), desapa-

reix el concurs de fotografies, de dibuix de xiquets, actuacions teatrals,...; únicament resta el dia de l'Oferta, alguns actes per a la tercera edat i una manifestació de bandes de música, tot plegat: molt poca cosa.

Quasi es pot dir que a banda dels bous: res i l'única alternativa que resta als qui no els agraden els bous és l'avorriment o marxar del poble

durant eixos dies, per això el que cal és una renovació total on ningú es pugue sentir marginat i deixar el triomfalisme de fer el que li agrada als governants municipals i abandonar el sentir dels que no comparteixen les seues coses. Per superar aquest estat de coses únicament es demana als encarregats ganex (de fer les coses per a tots) i imaginació per poder-ho fer.

Eduard Blasco

EL CAMP

VIATGES DELS RAMADERS DELS PORTS I MAESTRAT A EUROPA

En els últims anys, els ramaders Dels Ports i Maestrat, s'han assomat a través de la finestra europea per veure i conèixer, els seus competidors en la producció de carn de porc.

L'interès dels ramaders per assabentar-se del que fan i com treballen els porcinocultors europeus, està marcat per l'incertesa de què està passant actualment i què passarà després de la plena incorporació del mercat del porc en la CEE.

En aquestes excursions a l'Europa Comunitària s'han visitat explotacions porquines, cooperatives, escorxadors, centres de testatge i inseminació artificial, subhastes, etc., de França, Holanda, Dinamarca i Alemanya.

Així puix, visitant explotacions de porcs han conegut les famílies ramaderes europees, les seues construccions, els seus porcs, les formes de maneig, els sistemes de calefacció, etc., a més a més de la forma d'actuar, pensar i les seues inquietuds. De tot això han comprovat que tal volta el seu nivell de vida siga més alt; que l'índex de conversió (entre 2'4 i 3'1) és millor; que les instal·lacions són més costoses; que en pinso aprenen molta mandioca, i és més barat; la genètica en porcs (aprenen Lague White, Blanco Belga, Pietrain, Landrace, Hamshire i Durco) és millor; que els seus costos en calefacció són més elevats; que fan un maneig més complet, obtenint entre 18 i 24 porcells per truja i any; que l'augment mitjà diari està al voltant de 760 grs. etc. Amb totes aquestes dades, els ramaders observen i comparen les seues explotacions i les europees. Malgrat, que tinguen millors rendiments els grangers europeus, pensen que poden competir amb ells i que les diferències quant a producció de porcs no són molt elevades.

Al visitar les cooperatives, han conegut entitats com la D.L.G. danesa, amb una producció del 25% del pinso del mercat danès. La CEHAVE, Cooperativa Holandesa

amb una producció de 2'5 milions de tones anuals. El seu volum i organització li permet tindre propietats en Iberoamèrica i Àsia on produeix soja, mandioca i altres matèries primes. La RAIFFEISEN, cooperativa alemanya amb una producció de 300.000 Tones/any. El seu volum de producció li permet formar part d'empreses multinacionals de matèries primes, això li dona garantia en la qualitat dels productes.

La força d'aquestes entitats és tal que tenen granges de selecció i experimentals on poden fer proves amb ramat i pinsos.

La monstruositat d'aquestes entitats deixa bocabadats als ramaders, al comparar-les amb la comarca d'Els Ports, que té un volum de producció d'uns 5 milions de kgs. de pinso al mes, distribuïts entre 7 fàbriques, 4 com a entitats cooperatives i 3 privades.

Totalment incrèduls, queden els ramaders al visitar els escorxadors, on a més d'explicar els, la o les cadenes de matança, producció i embalatge, se'ls informa que els productors de porcs, ja siga directament o a través d'entitats cooperatives, són accionistes d'ells.

El tindre participació en els escorxadors, els dona seguretat en el cobrament. També dir que tant el pago del pinso com el de la carn es fa al comptat. Si es retrassa a 30 dies es carrega un interès del 13%.

Menció a part, mereix la importància dels centres de testatge i inseminació artificial. Els centres de testatge els permet obtenir i garantir la qualitat de cada animal que s'estudie. L'estació de testatge de Someren, al sud d'Holanda té un total de 12.000 socis en tot el país, que produeixen 250.000 truges selectes de cria, 8.000 verres i 10.000.000 de porcs d'engreix. Els centres d'inseminació artificial els garanteix la qualitat i quantitat del semen, a més a més que s'aprofiten molt més els verres d'alta qualitat, puix es poden traure unes 30 dosis de semen per verre i setmana. Holanda és el país on més s'aplique la inseminació artificial, entre un 80 i un 100%.

En Europa, la tendència és a l'especialització per sectors de producció. Mantenint-se constantment el procés d'agrupació d'entitats. Així en Dinamarca en l'any 1964 existien 2.000 cooperatives locals agrupades a 5 organitzacions. En l'any 1985, 4 d'estes organitzacions s'han agrupat en la Cooperativa D.L.G., que com hem comentat produeix el 25% del pinso de Dinamarca.

En la mateixa Dinamarca, l'any 1970, hi havien 75 escorxadors, en l'any 1985 es van reduir a 12, en l'any 1988 sols en queden 9 i en l'any 1990 s'han reduït a 5 els escorxadors danesos.

Els ramaders que han viatjat a l'exterior s'han quedat asustats de la força del moviment cooperatiu europeu; més si la comparen a les cooperatives del sector porcí de la comarca.

És tal la força del sector d'aquest país que els danesos fa 5 anys ja ens van dir, que en base a propaganda farien augmentar el consum del porc en Espanya i ens exportarien els seus productes preelaborats i conserves. Els holandesos ja han estudiat el nostre mercat, que ja és també el d'ells, i pretenen instal·lar-se en Espanya, puix els problemes dels purins en el seu país no els permet fer més engreix. Pensen que amb la seua tecnologia en el nostre país podran produir més barat que en Holanda.

En aquests moments les cooperatives holandeses donen crèdits als joves ramaders al 4% per poder-se instal·lar en Espanya o Portugal.

Els ramaders de porcs espanyols i en concret els dels Ports tenen un repte amb la incorporació dels nostres productes al mercat únic de l'any 1993. Dos anys ens queden per a què iniciem el procés d'agrupacions i creació d'entitats cooperatives. De no fer-se així, el sector porcí tindrà greus problemes per competir amb les grans entitats associatives europees.

TRADICIONS POPULARS

Oficis desapareguts

Al ritme implacable del temps les coses van desapareixent, canviant, modificant-se i, a voltes, deixant només alguna ressenya escrita de les coses anteriors. Al mateix temps van marxant les persones que ho han viscut i les generacions joves no tenen altres referències que les contalles dels pares o dels agüelos. Tot això ho va portant el progrés i mos ham d'alegrar. Se poden posar molts exemples. La mecànica, posem per cas, suplix moltes coses que en altre temps precisaven d'un gran esforç. Ara, apretant simplement un botó es posen en marxa unes màquines que fan en molt poquet temps lo que un home no podie fer en moltes hores.

Aquells obradors d'un teleret i una dona fent canons, que movien a punteta de dia i remataven amb l'oli del cresol, portaven moltes vegades a la malaltia i l'esgotament dels teixidors que, mal alimentats, havien de treballar tant.

Van vindre els volants de Giner i van representar una revolució mecànica. A la Fàbrica es fea tot el procés de filatura i teixit i al costat de la indústria van fer unes vivendes senzilles, però prou equipades i ventilades. La gent solie dir que els qui treballaven als volants de **Ginete** eren molt afortunats. Esta fàbrica va ser la peonera del ram aci al terme després de la guerra del 1914.

Igual que van desaparèixer els telerets en aquella època, han desaparegut altres coses que van tindre gran utilitat per a tota la població a la qual servien i tenien tan acostuada. De fet la seua desaparició ha representat una gran pèrdua.

Un dels oficis que ha desaparegut és el de sereno.

Els serenos eren empleats de l'Ajuntament i representaven l'autoritat del poble per la nit i no solament l'objecte de les ironies de la gent o de les obres de teatre o les sarsueles...

Anaven armats de llança i pistola.

Els serenos estaven al Filato, dependència que ocupava la mitat superior de la sala dels arcs, que ara està descoberta a la Costa de la Presó. Esta dependència del Filato tenie una porta quadrada que donava al carrer, al costat de les dues portes que donaven accés a dos aules per a xics i dos per a xiques respectivament, corresponents a l'escola pública -que també se'n die del Filato-.

Hi havie tres serenos. Un per cada parròquia. Cadascun vigilava la seua demarcació.

Eixien a les onze. Se posaven els tres en filera davant de la Sala de cara a la calçada. Al mig el de l'Església, a la dreta el de Sant Joan i a l'esquerra el de Sant Miquel. Cantaven una jaculatòria i a continuació l'hora i el temps que fea:

- «Alabado sea Dios. Las once. Sereno, lloviendo, nevado...».

Al llarg de tota la ronda anaven cantant també l'hora que ere i el temps que fea.

Això també ere motiu de notícies, perquè el comentari de no haver sentit cantar el sereno ere senyal que l'havien cridat d'algun lloc per alguna necessitat.

Mentre dos estaven a fer la volta un es quedava de guàrdia al Filato per ajudar a les necessitats que pogueren sorgir, com per exemple: anar a buscar el metge. Això s'explique perquè el sereno tenie la clau de les cases dels metges per poder cridar-los des de dins de casa i no haver de despertar el veïnat. Una volta acudie el metge, el sereno s'esperava a la casa del malalt per si s'havie d'anar a buscar alguna cosa a la farmàcia.

Si es morie algú de nit, el sereno anava a fer companyia i a assistir els familiars. També ere l'encarregat d'anar a casa de l'escolà a avisar de la defunció i de qui ere perquè, aixina, al primer toc d'avemaria abans de missa primera fere senyal de difunt, que ja comunicava si ere home, dona o angelet.

També hi havie gent que utilitzava els serenos com a servici per dipositar la correspondència a correus després d'estar tota la nit preparant-la i, d'eixa manera, les cartes podien eixir amb el cotxe de les set del matí.

Quan hi havie un malalçat, com el sereno ere reconegut i respectat com l'autoritat, o bé s'acatava lo que diguere o «Virgen de la suela» i a córrer. No se li acudie a ningú plantar-li cara, perquè sabia que la cosa podie passar a majors i fer cap a la presó.

Els serenos també feen de despertadors per a gent que havie de matinar molt i assegurar-se'n que no se li passare l'hora.

Ara ja no fan falta els serenos i cadascú s'apanya com pot.

Un altre dels oficis perduts és el de pregoner. El pregoner també ere empleat de l'Ajuntament. Es buscava una persona que llisguere bé, encara que algunes voltes no s'aconsegue del tot i al costat d'uns que llegien molt rebé n'hi havie d'altres que donaven algun motiu de riure per les coses que dien o llegien. No tots havien pogut tindre prou escola o ser més sabuts de lletra.

Jo crec recordar el nom de tots els que hai conegut. El tio Fabian, conegut per Gasparillo. El tio Violanta. José Ortí (Joserito). Francisco Palos (Grill) i Fidel Adell (Caxano).

El pregoner portava una trompeta de llautó per anunciar-se i tenie marcats els llocs on havie de fer el pregó perquè se sentire de tot arreu i tot lo món s'assabentare.

Si pegave dos trompetades, ere ban o edicte oficial que venie de l'Ajuntament (vacunacions, contribucions, neteja de fatxades, agranar els carrers, exercicis militars al terme, etc.). Després del segon toc, amb la mà de la trompeta fea un salut militar -salutació al ban- i començava sempre dient:

- «El Alcalde de esta ciudad hace saber:».

- El ban acabave amb la frase següent:

- «Lo que se hace saber para conocimiento público y en evitación de reclamaciones».

Si només pegave una trompetada ere pregó corrent, que podie anar des de la venda de sardinetes fins a l'anunci d'un espectacle de varietats. L'estructura del pregó ere sempre similar. Escomençave dient: «Se hace saber». Després s'explicave lo que passave i el lloc on passave.

- «El que quiera comprar... a... pesetas la libra, en... se vende».

Un dels pregons més característics ere el de la sardinetes.

- «Se hace saber:

El que quiera comprar sardinetes fresca, a... pts. el kilo, en la Plaza (o en la pescadería) se vende».

El pregoner fee la volta cada vegada que algú li ho demanave i li pagave el pregó. Si a una de les voltes havie de pregonar més d'una cosa, tocave la trompeta cada vegada, encara que es tractare del mateix assumpte o mercaderia. Cada pregó encarregat per una persona diferent tenie trompetada pròpia.

Si hi havie algun espectacle i no es feen programes de mà també hi havie pregó anunciant la funció. Això sí; sempre «en el Teatro Principal».

Quan algú perdie alguna cosa de valor, o que li interessave recuperar, es pregonave. També tenie ja una fórmula feta:

- «Se hace saber:

El que haya encontrado... que lo manifieste, que se le dará gratificación».

Quan algú es trobave alguna cosa també ho pregonave:

- «Se hace saber:

El que haya perdido... que venga que yo sé su paradero».

Tant en un cas com en l'altre el pregó el pagave el propietari de l'objecte perdut o trobat.

La replega de les basures no s'ha perdut. Ha millorat una barbaritat. De com contarem que anave a com ara se fa hi va un abisme.

Al «basurero» que jo recordo li dien Ramonet el Tonto, acompanyat sempre per sa mare, la tia Tomasa. Com no tenien de què minjar es dedicaven a fer això. Ramonet tenie un carretó no molt gran, que de repent s'omplie, i

anave a buidar-lo al femer de fora del poble. Eixie quan li venie bé. Esta falta de constància fee que la gent amuntone mola basura a casa. Quan no passave ell, la tiràvem als corrals on mos dixaven. A tots els carrers n'hi havie molts de corrals i per això hi havie tantes mosques.

Si el temps estave a punt de ploure o plovent, Ramonet i sa mare eixien igual. Ramonet es posave per damunt de la gorra i tapant l'esquena un sac de cànem, posant una punta dins de l'altra fent cornitxol que fee el paper d'una caputxa llarga. La tia Tomasa es posave les faldetes de més amunt pel cap -a baix sempre li'n quedaven dos més-.

Aquella parella pareixien de ferro. Mai se queixaven de fred, ni de res. Eren volguts per tots. Es contaven moltes històries de Ramonet el Tonto. Una d'elles ere una conversa entre mare i fill en plena faena:

Ell:

- Mare, me canso?

La mare:

- No, no te canses, fill meu.

El xic:

- No mare, no, no me canso.

Al retirar-se ells mos vam quedar sense replegadors de basures i tot anave a parar als corrals.

L'any 1946, el síndic de l'Ajuntament va posar a Joaquim Bruñó (Ximo) per replegar les basures amb el carret i el burro que tenie. També tocave la trompeta per avisar el veïnat quan passave. Ell eixie tots els dies, però cada dia passave per carrers diferents. També portave un cartró i una llaona per replegar algun animal mort o altres objectes que hi haguere pels carrers. A la part posterior del carret portave un caixonet per posar els vidres trencats. Eixe mateix any també va començar el repartiment de la carn amb un carret fet a posta amb forma de caixó tancat de color blau clar. També ere Ximo el que repartie la carn a les carnisseries.

Ara que parlem de tot això me ve al pensament un altre succeït que va passar pels anys 1924 ó 1925, i com que va ser molt comentat per tot Morella i fora del poble, val la pena recordar-lo.

El tio Carafi ere un home molt pobret que se dedicave a anar per les cases que el buscaven, amb un burret que tenie al que li col·locave

una gran sària, a traure fem dels corrals. Juntament amb la basura li traïen també draps vells, papers i trastos.

El tio Carafi vivie al carreronet de damunt de casa el Callao. Tenie llogat un corral prou grandet al mateix carreró, on tenien amuntoneats pedaços, papers i cartons.

Se va posar mal, el van portar a l'hospital i se va morir.

Al carrer de les Calçades, al nº 9 d'ara, hi havie una taverna regentada per un matrimoni que havie vingut del mas de Loçano. A l'home li dien Macià de la Samarra, no perquè fore de la família dels Samarros, sinó perquè aquella taverna havie sigut anteriorment de Domingo de ca Samarro, -que va ser assassinat pel Floro un dia que venie d'Alcanyís-.

El tio Macià i la dona eren molt treballadors i van fer anar per avant el negociet. Com tenien bona clientela, la casa se'ls fee menuda per guardar el gènere. Per això es van decidir a comprar el corral del tio Carafi i fer-lo servir de magatzem. Primer que res, s'havie de netejar. Van buscar un home amb dos matxos i va traure tot lo que hi havie. Aquell home no se va mirar gens i va anar fent. Ademés, de les coses antigues se'n fee molt poc cabal en aquell temps. De modo que va anar carregant tot lo que va trobar i sense massa preocupacions ho va abocar tot per damunt de la calçada del Portal de Sant Miquel on hi havie un ribàs que donave al caminet que pujave, per a on ara passe la carretera.

Drogueria

Pintures
Garcia

Articles per a Belles Arts

C/ Zaporta, 15 - Tel. 16 08 73
MORELLA

Una dona que pujava pel caminet –i aniria prou cansada per la càrrega que duïe– va fer un descans i mentre estava allí va veure que del ribàs de davall de la calçada on havien tirat totes aquelles andròmines redolava una coseta groga molt lluenteta. Se va atansar i es va quedar molt sorpresa de veure que era una dobleta. Però, de seguida, se'n va adonar que allí en terra n'hi havia més d'una. Va regirar un poc i encara en va trobar d'altres. Total, que se'n va cap a casa; i anava tan contenta que va mostrar lo que portava a algú dels qui va trobar pel camí.

- Mireu, què m'hai trobat!
- Xica, si això són dobletes! –Li van dir tots estranyats.
- Dis-mos a on estaven.

Ella els ho va dir. Van anar a regirar i ne van trobar més. Com, segons diuen, els polls i els diners no es poden amagar perquè de

seguit es manifesten, la cosa es va escampar de pressa. Van anar buscant, van trobar més dobletes, se va dir pel poble i allò pareixia un jubileu. Tots a buscar dobletes. Lo gran del cas és que quasi tots en trobaven.

Al final es va arribar a comprendre que havien estat cosides a un cobrellit vell que algú havia tirat al ribàs. Marededéu Santíssima, quantes dobletes van arribar a eixir! Qui te diu que no isquere alguna onça?

Total, que a la taverna de Macià de la Samarra tots els qui anaven dien que en tenien. Ells van arribar a saber que havien eixit del cobrellit que havien tirat del corral de l'aguèlo Carafi. Quan la Sra. Lluïsa, dona de Macià, volie anar a buscar-ne per si quedava alguna cosa, ja li van dir que estava tot molt repassadet i que ja no quedava res. Com a record que aquell tresor que s'havien trobat tants morellans l'ha-

vien tingut de propietat sense saber-ho, la Sra. Lluïsa li va dir a un client de la taverna que li'n ven-guere un parell, que naturalment va pagar al preu de l'or i que actualment les conserve una neboda que vivie amb ells: la meua amiga Rosa, viuda de Guillermo Salvador, que al preguntar-li jo sobre estes coses me les va ratificar, contant-me ademés que el tio Carafi havia mort a l'hospital perquè vivie en la més absoluta misèria.

Com això pareix una fàbula, haurie de tindre «moraleja», veent tantes i tantes persones pel món amb uns valors intel·lectuals i personals que ells mateixos desconexen.

El món els dixé arrumbats, perquè al fi i al cap... I molts se moren aixina, sense desenvolupar les seues facultats, però si algú descobrix que en aquella persona insignificant hi ha alguna cosa de valor, tots perden el cul per dir que ja ho sabien i per veure què se pot traure.

GENERALITAT
VALENCIANA

OFICINA D'INFORMACIÓ,
INICIATIVES I RECLAMACIONS

CASTELLÓ

CENTRE D'INFORMACIÓ

La Generalitat,
ara més prop

GENERALITAT VALENCIANA
PRESIDÈNCIA

PREGUNTE EL QUE NECESSITE

L'informarem sobre els aspectes generals de l'Administració de la Comunitat Autònoma. Sobre la seua estructura, funcions i procediments.

ATENEM LES SEUES RECLAMACIONS

Podrà formular totes aquelles queixes i reclamacions que estime convenients per sentir-se desatès o lesionat en els seus drets.

POT SUGGERIR-NOS LES SEUES INICIATIVES

Acollirem totes les iniciatives que serveixen per a millorar la nostra Administració. Seran rebudes, classificades i tramessos a l'òrgan competent.

CRIDE'NS:

Telèfon: 22 84 12
22 85 04

Li facilitarem la informació que necessite sobre l'Administració de la Comunitat Autònoma Valenciana.

VISITE'NS:

Plaça de la Pau, 18

Si vol, l'atendrem personalment.

ESCRIGUE'NS:

Plaça de la Pau, 18
13001-CASTELLÓ

Les seues preguntes, suggerències i reclamacions, seran degudament contestades.

CENTRE D'INFORMACIÓ

SERVEIS TERRITORIALS

Comissió d'Alcaldes i Regidors	Redú Albufera, 2, 11 Tel. 22 51 48 22 51 49
Comissió d'Alcaldes i Regidors Castellón - Tortosa	Albufera Pl. Diputació, 1 Tel. 22 51 44 Regidors - Tortosa Pl. Diputació, 18 Tel. 22 58 51/51/51/51 Tortosa Bellesguard, Plaça 2 Tel. 22 61 40
Comissió d'Alcaldes i Regidors Castellón - Sagunt	Albufera Pl. Diputació, 1 Tel. 22 58 51/51/51/51 Sagunt - Sagunt Tel. 22 52 44/52
Comissió de Control Castellón - Sagunt	Castellón - Sagunt Pl. Diputació, 20 Tel. 22 58 11
Comissió de Control Castellón	Sagunt Pl. Diputació, 20 Tel. 22 58 11 - 22 58 12 Castellón Pl. Diputació, 20 Tel. 22 58 11
Comissió de Control Sagunt - Sagunt	Sagunt Pl. Diputació, 20 Tel. 22 58 11 Sagunt - Sagunt Pl. Diputació, 20 Tel. 22 58 11
Comissió d'Alcaldes i Regidors Castellón - Sagunt	Albufera - Sagunt Pl. Diputació, 20 Tel. 22 58 51/51/51/51/51/51 Castellón Albufera, 11, annex Tel. 22 58 51 - 22 58 52 Castellón Pl. Diputació, 20 Tel. 22 58 51/51/51/51/51/51
Comissió d'Alcaldes i Regidors Sagunt	Sagunt Tel. 22 58 11
Telèfon TOLL	22 50 00

*Us desitgem el millor
Estem al vostre servei!*

CAFETERIA

Rourera

Tel. 964 / 16 03 08
MORELLA

Salude tota la Comarca dels Ports i us ofereix:

- **Marisqueria:** Peixos i mariscs de Sant Carles de la Ràpita
- **Fregiduria:** Peixos del Mediterrani de totes classes
- **Sidreria:** Sidra Pomar de barril
- **Mesón:** Tota classe d'especialitats d'embotits i pernils de Guisielo - Aragó i Morella

Director-Executiu-Propietari: **Pere Adell**

El millor de ROURERA: La seua clientela

